

Turopoljske utvrde¹

Dubravka Latinčić

Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

latincic.d@gmail.com

Krešimir Regan

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

kresimir.regan@gmail.com

SAŽETAK: U radu se razmatraju obrambeni kompleksi i građevine koji su tijekom razvijenoga te mahom kasnoga srednjega vijeka i početkom novoga vijeka izgrađeni na području Turopolja, povijesno-geografske regije između desne obale rijeke Save na sjeveroistoku, sisačke Posavine na jugoistoku, Pokuplja na jugu, Vukomeričkih gorica na jugozapadu te približno samoborsko-žumberačke regije na sjeverozapadu. Iako povijesni izvori svjedoče o više desetaka utvrda, u radu smo se osvrnuli samo na one utvrde koje su u cijelosti ili u ruševinama sačuvane na terenu, kao i na one čiji izgled možemo rekonstruirati na osnovi starih crteža ili fotografija. Većina utvrda očuvana je tek u arheološkim slojevima, a prepoznaje se tek u promjenama u konfiguraciji terena. Iznimka je Lukavec, koji je ujedno i jedina u cijelosti sačuvana utvrda na čitavom promatranom prostoru, premda je u baroknom i klasicističkom razdoblju temeljito pregrađen u dvorac.

Ključne riječi: Turopolje; tvrđi grad (*castrum*); kaštel (*castellum*); srednji vijek; rani novi vijek

Uvod

Povijesno-geografska regija Turopolje u hrvatskoj historiografiji najpoznatija je prema svojim brojnim plemićkim obiteljima, koje su od XVI. st. bile okupljene u zajednicu pod imenom Plemenita općina Turopolje. No, manje je poznato da su usporedno s njima na području Turopolja prostrane posjede imale brojne velikaške obitelji (Okički knezovi, grofovi Celjski, Hennyngh, Ivaniš Korvin, Zrinski, Erdódy, Draškovići), viteški redovi i dobrostojeće plemićke obitelji (Berislavići Malomlački, Alapići), koji su za zaštitu svojih posjeda u Turopolju sagradili nekoliko utvrđenja.

 <https://orcid.org/0000-0002-1457-5126> [Krešimir Regan]

¹ Rad je rezultat rada na projektu *Topografija srednjovjekovne Zagrebačke županije (14.-16. stoljeće)* (IP-2020-02-8706) financiranoga od Hrvatske zaklade za znanost.

Iako su graditelji i gospodari turopoljskih utvrda pripadali eliti Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, sve donedavno one nisu potaknule značajnije zanimanje povjesničara, arheologa i povjesničara umjetnosti.² Stoga je osnovni cilj ovoga rada predstaviti i u određenoj mjeri produbiti dosadašnje spoznaje o njima, zbog čega je u ovom radu postavljen niz istraživačkih pitanja. Prva skupina istraživačkih pitanja bavi se prikazom povjesnice, a druga obrambenim strukturama i arhitektonskim detaljima turopoljskih utvrda. Ova su pitanja oblikovana kroz poglavlja i potpoglavlja, a odgovorima na njih nastojao se ostvariti osnovni cilj rada: analizom postojećih ostataka turopoljskih utvrda te pisanih i slikovnih izvora predstaviti i u određenoj mjeri produbiti dosadašnje spoznaje o njihovom razvoju te ukazati na tipološke i geostrateške posebnosti turopoljskih utvrda u odnosu na druge utvrde u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Neovisno o tome što se od većine njih vidljivi tek skromni ostatci, izuzev Luskavca koji je pod krovom, one su u dovoljnoj mjeri očuvane da se u kombinaciji s grafičkim i fotografskim izvorima te analogijom prema sličnim kompleksima u Hrvatskoj, ali i u susjedstvu, djelomično rekonstruira njihov život, od prvog spomena u izvorima u XIII. st. pa sve do transformacije iz obrambenih u rezidencijalne komplekse tijekom XVII. i XVIII. st.

Prigodom obrade svakog od lokaliteta suzdržali smo se od ulaska u detaljniju povijesno-umjetničku analizu, a taj nedostatak nastojali smo dijelom otkloniti u zaključku, gdje smo u kraćim crtama iznijeli osnovnu podjelu prikazanih utvrđenih kompleksa po smještaju u prostoru, vrsti terena, tipologiji tlocrta, vrstama materijala od kojih su podignuti te naposljetku po stilskim karakteristikama.

Geografska osnovica

Turopolje je povijesno-geografska regija u Posavini u središnjoj Hrvatskoj. Isprva se nazivalo Zagrebačkim poljem (*Campus Zagrabienensis*), a pod današnjim se imenom (*Campus Turouo*) prvi put spominje 1334. godine u popisu župa Zagrebačke biskupije, koji je sastavio Ivan Arhidakon Gorički.³ Dok su stariji istraživači držali da je ime Turopolje izvedeno od slavenskoga naziva za vrstu divljega bika,⁴ ili od osobnoga

² Vrlo velik iskorak u istraživanju Turopolja svakako je izlazak iz tiska *Turopoljskog leksikona*, u kojemu su pojedine turopoljske utvrde i njihovi gospodari prvi put na jednom mjestu obrađeni. *Turopoljski leksikon* (urednici Katja Matković Mikulčić, Ratko Cvetnić, Mladen Klemenčić), Zagreb 2021.

³ Franjo Rački, Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine*, 4(1872), str. 210.

⁴ Emilij Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, Zagreb 1910., str. 35–38; Petar Skok, »tur«, u: *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, 3. Zagreb 1973., str. 524.

imena,⁵ nova istraživanja otvaraju mogućnost da je današnji naziv izveden od iskrivljenoga i skraćenoga čitanja naslova poglavara čičanskoga preceptorata precetur (skraćeno tur) umjesto preceptor.⁶

Sa sjeveroistočne i istočne strane Turopolje je omeđeno rijekom Savom, a s jugozapadne strane Vukomeričkim goricama. To je 45 km dugačka i 23 km široka aluvijalna ravnica, čijim središnjim dijelom teče rijeka Odra s pritokom Lomnicom. U sastavu Turopolja također se nalazi i sjeveroistočno pobrđe Vukomeričkih gorica.⁷ Podjela Turopolja na dvije izrazito različite geografske cjeline odrazila se i na naziv pojedinih dijelova ove regije. Nizinski dio Turopolja nazivao se Poljem, a pobrđe Vukomeričkih gorica Vrhovljem.

Danas se Turopolje najvećim dijelom nalazi u sklopu Zagrebačke županije, a u administrativnom smislu njegovo je područje većim dijelom podijeljeno između upravnih jedinica Grad Velika Gorica te općina Pokupsko, Orla i Kravarsko. Tek manji dijelovi povijesnoga Turopolja u sklopu su Grada Zagreba te Sisačko-moslavačke županije kao dio Općine Lekenik.

Turopoljske utvrde

Brezovica

Suvremena Brezovica naselje je u jugozapadnom predgrađu Zagreba, a najpoznatija je po baroknome dvorcu obitelji Drašković, izgrađenom u XVII. st. na mjestu kasno-srednjovjekovne utvrde.⁸

U dostupnoj građi nema podataka o vremenu izgradnje, ali ni propasti ove utvrde. Po svoj prilici brezovičku utvrdu izgradio je Nikola Ivanović od Brezovice tijekom druge polovice XV. st. radi zaštite svojega posjeda od iznenadnih napada Osmanlija.⁹ Poslije izumrća obitelji u muškoj liniji, Brezovicu su naslijedili njihovi

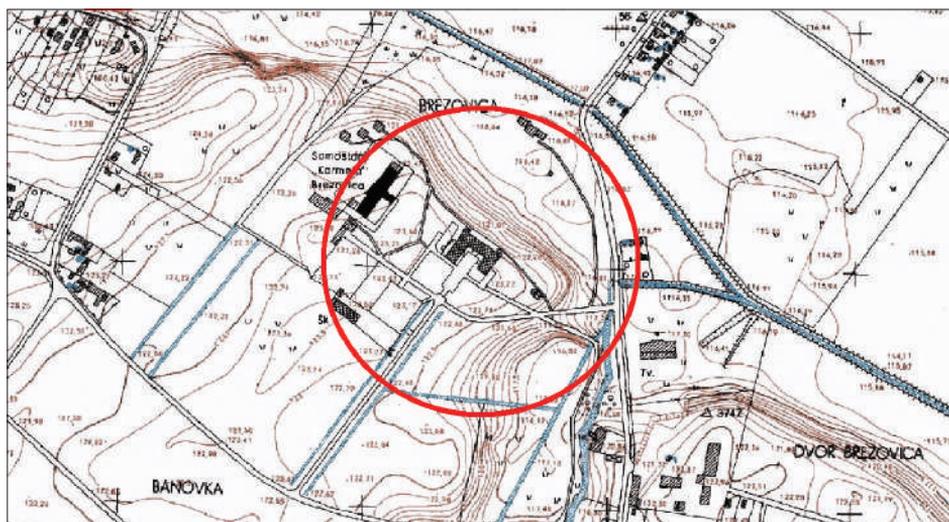
⁵ Vladimir Mažuranić, »tur«, u: *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, 2. Zagreb 1975 (pretisak iz 1908–22); Juraj Čuk, *Zagrebačka županija oko XIII. stoljeća*, Zagreb 1942., str. 41, 139.

⁶ Danijel Alerić, Problem imena predjela Turopolje, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 25(1999) 1, str. 19–46; Borna Fuerst-Bjeliš, Mladen Klemenčić i Krešimir Regan, »Turopolje«, *Turopoljski leksikon*, Zagreb 2021., str. 584–585.

⁷ Vladimir Blašković, »Turopolje«, *Enciklopedija Jugoslavije*, 8. Zagreb 1971., str. 389–390; Ivan Jelen, Zagrebačka urbana regija, u: *Geografija SR Hrvatske*, 2. Zagreb 1974., str. 16–17.

⁸ E. Laszowski, *Hrvatske povijesne gradjevine*, Zagreb 1902., str. 25–30; Dubravka Botica i Dija-na Požar, Dvorac Brezovica: razdoblja gradnje i opremanja, *Peristil*, 56(2013), str. 237–246.

⁹ Plemićka obitelj Ivanović osamostaljeni je ogranak Okičkih knezova. Emilij Laszowski, Brezovica, *Prosvjeta* (Zagreb), 5(1897) 20, str. 628–631; Ibid., 5(1897) 21, str. 660–663; Isti, Brezovica, u: *Hr-*

Slika 1. Položaj Brezovice na Hrvatskoj osnovnoj karti
(izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

rodaci Dragačići (oko 1481–1522), a zatim su njome samostalno ili u suvlasništvu gospodarili Mrnjačevići (1522–1663), Gregorijanci (prije 1543–1607) te naposljetku Zrinjski (1663–71).¹⁰

Od nekadašnje utvrde danas se nisu očuvali nikakvi ostatci. Vrlo se vjerojatno nalazila na mjestu današnjeg dvorca. Prema ispravi o međusobnoj podijeli imanja između braće Gašpara i Nikole Mrnjačevića iz 1551., Brezovica je opisana kao zidani obrambeni kompleks sastavljen od dvostrukih bedema i okrugle branič-kule na istočnoj strani.¹¹ Kao značajnija utvrda u ovom dijelu Hrvatsko-Slavenskoga Kraljevstva prikazana je i na zemljovidu Martina Stiera iz 1613. godine.¹²

vatske povjesne gradjevine, str. 25–27; Stjepan Razum, Samoborski kraj u srednjem vijeku, u: *Samobor (monografija)*, Samobor 2011., str. 181–188; Pavao Maček, Rod Mrnjavčevića, gospodara Brezovice: 1524.–1663., prikaz rodoslovlja, *Tkalčić*, 19(2015), str. 7–100.

¹⁰ E. Laszowski, *Hrvatske povjesne gradjevine*, str. 30.

¹¹ E. Laszowski, *Hrvatske povjesne gradjevine*, str. 27–29; Dubravka Botica i Dijana Požar, Dvorac Brezovica: razdoblja gradnje i opremanja, *Peristil*, 56(2013), str. 238.

¹² Ljudevit Krmpotić, *Izvjestaji o utvrđivanju granica Hrvatskog Kraljevstva od 16. do 18. stoljeća*, Hannover–Karlobag–Čakovec 1997., str. 205, karta 131.

Čičan

Skromni ostatci tvrdoga grada (*castruma*) Čičan nalaze se na području između naseља Staroga i Novoga Čiča, oko 3 km istočno od Velike Gorice. U dostupnoj građi nema podataka o vremenu izgradnje niti o naručitelju. Najvjerojatnije su ga podigli vitezovi ivanovci tijekom prve polovice XIII. st. kao sjedište velikoga srednjovjekovnog zemljišnog dobra, koje je upravo prema ovoj utvrđi nosilo naziv čičanski preceptorat.¹³ Utvrda je stradala u požaru 1290., što znači da je vrlo vjerojatno u cijelosti bila izgrađena od drva, a zatim je obnovljena te je nastavila služiti ivanovcima sve do prelaska preceptorata u kraljevske ruke 1328.¹⁴ Nakon što je područje nekadašnjega preceptorata sjedinjeno sa susjednim želinskim posjedom u novoutemeljeno želinsko-kravarsko vlastelinstvo, čičanska je utvrda postala nepotrebna jer se nalazila u neposrednom susjedstvu novopodignute utvrde Želin, te je vrlo vjerojatno ubrzo napuštena i prepuštena zubu vremena.¹⁵

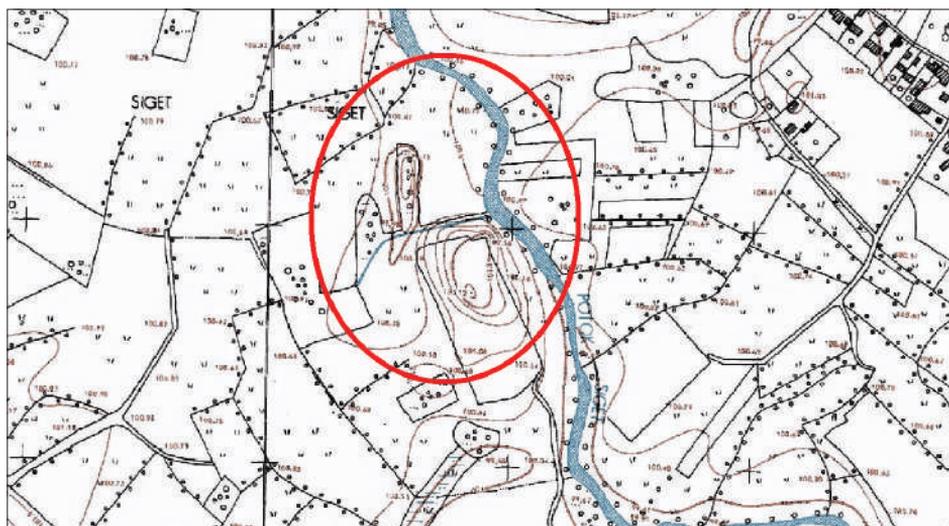
Bez stručnih istraživanja ništa se ne može reći o izgledu ove utvrde jer se od nje sačuvao tek toponim Gradišće kao naziv manjega uzvišenja uz potok Siget, koji se prije regulacije lepezasto razgranjavao, stvarajući više rukavaca i otoka. Od nekadašnje utvrde danas se očuvalo nisko zemljano uzvišenje, dimenzija oko 145 m × 100 m, ovalnoga tlocrta. Sa sjeverne, zapadne i južne strane ovo je uzvišenje bilo opasano obrambenim jarkom ispunjenim vodom, dok ga je s istočne strane omeđivalo korito potoka Siget. Još na drugoj tlocrtnoj izmjeri Austro-Ugarske (1865–69) taj je jarak gotovo u cijelosti opasivao uzvišenje sa sjeverne i sjeverozapadne strane, a danas su se od njega očuvale tek skromne konture.¹⁶ Sudeći prema istoj izmjeri te ostacima još

¹³ Čičanski preceptorat bio je srednjovjekovno zemljišno dobro vitezova ivanovaca u Turopolju i Pokuplju (kraj XII. ili poč. XIII. st. – 1328). Obuhvaćao je dio Posavine južno od Zagreba, između desne obale Save na sjeveroistoku i Vukomeričkih gorica na jugozapadu, te dio donjega ili sisačkoga Pokuplja između Vukomeričkih gorica na sjeveroistoku i rijeke Kupčine na zapadu i rijeke Kupe na jugu. E. Laszowski, *Želin-Čiče, Prosvjeta*, 5(1897) 14, str. 435; *Ibid.*, 5(1897) 15, str. 455–456; Stjepan Pavičić, »Čiček«, *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb 1942., str. 300–301; Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb 1980., str. 167; Lelja Dobronić, *Posjedi srednjovjekovnih viteških redova u okolici Zagreba*, poseban otisak iz *Gunjačinog zbornika*, Zagreb 1980., str. 199–200; Ista, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, Rad JAZU*, (1984) 406., str. 31–34; Ista, *Viteški redovi*, Zagreb 1984.

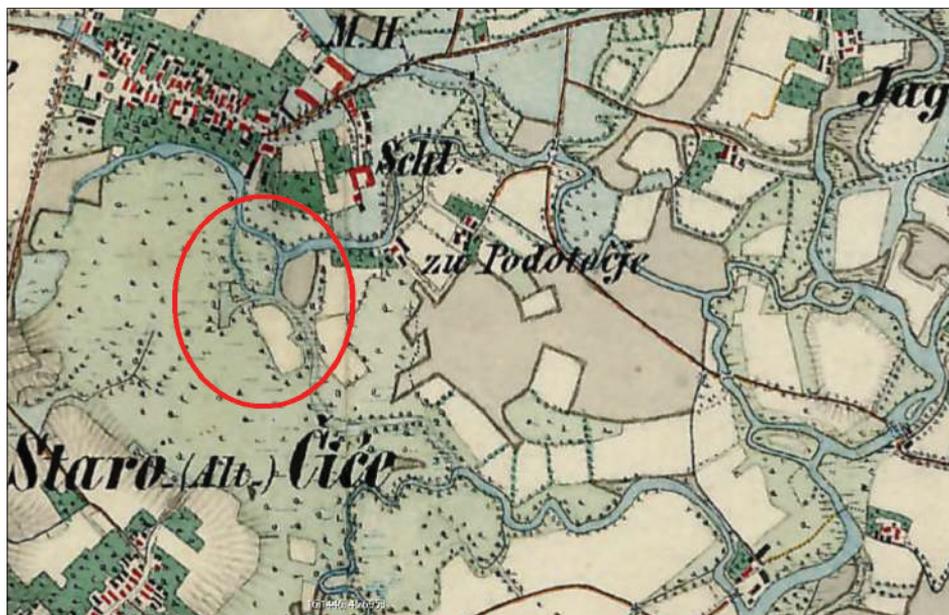
¹⁴ Tade Smičiklas (ur.), *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 7, Zagreb 1909., str. 133–135; Lelja Dobronić, *Posjedi srednjovjekovnih viteških redova u okolici Zagreba*, poseban otisak iz *Gunjačinog zbornika*, Zagreb 1980., str. 199; Ista, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, Rad JAZU*, 1984., 406, str. 31–32.

¹⁵ Lelja Dobronić, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca*, str. 32.

¹⁶ <https://mapire.eu/en/map/europe-19century-secondsurvey/?bbox=1792770.787572011%2C5731421.741924533%2C1797316.402097845%2C5732854.93620488&layers=158%2C164> (pristupljeno 4. III. 2021).

Slika 2. Položaj tvrđoga grada Čičan na Hrvatskoj osnovnoj karti
(izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

Slika 3. Plan Čiča na trećoj austrijskoj izmjeri iz druge pol. XIX. st.
(izvor: www.mapire.eu, pristupljeno 10. III. 2021).

Slika 4. Položaj Čiče u pogledu sa sjevera (Darko Antolković, 2016).

jednoga izduženog udubljenja sjeverno od uzvišenja usporednoga s koritom potoka Siget, vrlo je izgledno da se sjeverno od utvrde nalazilo utvrđeno predgrađe nepravilnoga četverokutnoga tlocrta, odnosno da se čitavi kompleks sastojao od jezgre na južnoj i utvrđenoga predgrađa na sjevernoj polovici kompleksa.

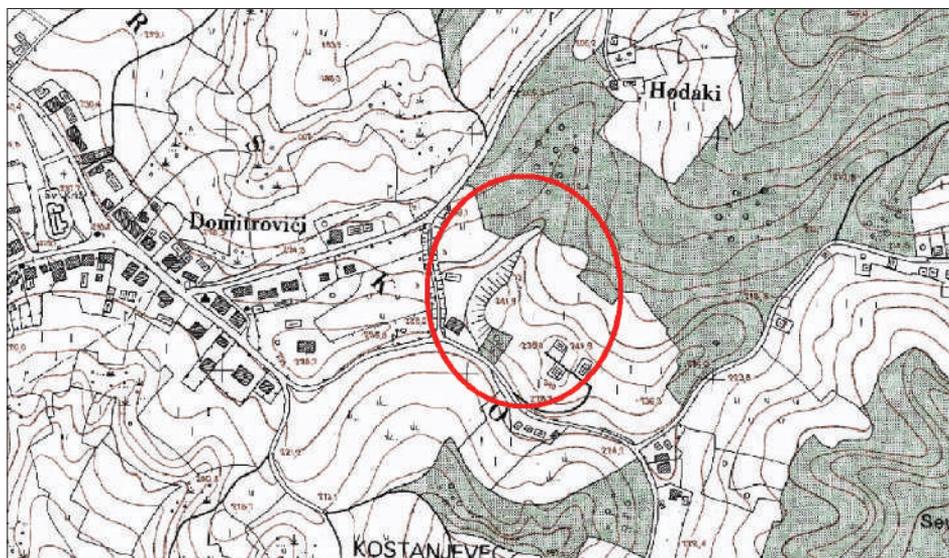
Premda se nisu sačuvali nikakvi tragovi arhitekture ili otisci u zemlji zbog nekadašnje intenzivne poljoprivredne aktivnosti, na osnovi konfiguracije terena i analogija najispravnije je Čičan svrstati u skupinu nizinskih tvrdih gradova, a prema morfološkim karakteristikama definirati ga kao dvodijelno gradište, sastavljeno od zemljanoga nasipa, palisade i branič-kule u njezinu središtu.¹⁷ Unutar utvrde svakako se nalazio palas preceptora te stambene građevine za vitezove ivanovce i njihove sluge, kao i prateće gospodarske građevine (kuhinja, štala, kovačnica itd.).

¹⁷ Sudeći prema dosadašnjim istraživanjima srednjovjekovne obrambene arhitekture na području kontinentalne Hrvatske, podizanje drveno-zemljanih utvrda bila je uobičajena pojava. Vidi: Sena Sekulić-Gvozdanović, Srednjovjekovni burg – jezgra urbanizma kasnije Virovitice, u: *Virovitički zbornik 1234–1984*, Virovitica 1984., str. 339–343; Zorislav Horvat, Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, nekadašnjega palasa Nikole Iločkog, kralja Bosne, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 19(2002), str. 195–212; Željko Tomičić, Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih (Ūjla-ki), *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 20(2003), str. 131–150; Krešimir Regan, Gorjani – srednjovjekovno sjelo plemićke obitelji Gorjanski, *Scrinia Slavonica*, 6(2006) 1, str. 131–133; Tatjana Tkalcéc, *Arheološka slika obrambenog sustava srednjovjekovne Slavonije* (doktorska disertacija), Zagreb 2008., str. 231–248; Ranko Pavleš, Pokušaji prikaza koprivničkih srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih utvrda, *Podravina*, 9(2010) 17, str. 53–85; Ratko Ivanušec, Stanko Andrić i Zorislav Horvat, *Neke srednjovjekovne utvrde Brodsko-posavske županije*, Zagreb 2013; Zlatko Karač, Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradište na području Đakovštine-Rekognosciranje i topografija lokaliteta, u: *Ascendere historiam: zbornik u čast Milana Kruheka*, Zagreb 2014., str. 399–424; Ratko Ivanušec, Lokaliteti križarskih utvrda Račeša, Cage – Lješnica, Sv. Ivan Trnava (Gornji Bogičevci), *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 39(2015) 39.

Kravarsko

Skromni ostatci utvrde Kravarsko nalaze se u istoimenom naselju na jugozapadnim padinama središnjega dijela Vukomeričkih gorica, 13 km južno od Velike Gorice. Za vladavine Erdődyja krajem XVI. st. Kravarsko je jedno od tri utvrđena središta njihova veleposjeda u Turopolju, Pokuplju i Posavini.¹⁸

U dostupnoj građi nema podataka o vremenu izgradnje utvrde u Kravarskom. Pretpostavlja se da ju je sagradio Petar II. Erdődy između 1592. godine, kada su Osmanlije pod zapovjedništvom Hrustan-bega spalile Kravarsko, i 1596. godine, kada je Hrvatski sabor na svom zasjedanju donio odluku po kojoj je Petar II. Erdődy morao u Kravarskom držati posadu od dvadeset pješaka.¹⁹ Dvije godine poslije Kravarsko je ušlo u sklop obrambenoga područja, koje je stavljeno pod zapovjedništvo kapetana Pavla Gregorijanca.²⁰ Kako bi osigurali dovoljan broj vojnika za ovu utvr-

Slika 5. Položaj utvrde Kravarsko na Hrvatskoj osnovnoj karti
(izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

¹⁸ Kravarsko, Željingrad i Novigrad na Savi.

¹⁹ Ferdo Šišić (ur.), *Hrvatski saborski spisi*, 4. Zagreb 1917., str. 318; Josip Kolanović (ur.), *Sisak u obrani od Turaka. Izbor građe 1543-1597.*, Zagreb, 1993., dok. 289., str. 476–477; Hrvoje Kekez, *Peščenica i osmanske provale u drugoj polovici 16. stoljeća (predavanje), Okrugli stol u povodu 800. obljetnice prvog pisanog spomena Peščenice*, Peščenica 2011.

²⁰ Milan Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb 1995., str. 323.

Slika 6. Ostaci utvrde Kravarsko u pogledu sa sjevera (Nenad Milčić, 2016).

du, Erdődyji su tijekom prve polovice XVII. st. na okolno područje naseljavali nove podložnike, koji su, uz sva druga feudalna podavanja, trebali služiti i kao vojnici.²¹

Kao vrlo važna utvrda za obranu prometnice koja je iz Pokuplja vodila prema Turopolju i Zagrebu, ali i za zaštitu vrlo unosnoga posla uzgoja svinja, koje je osobito bilo razvijeno u kravarskom dijelu Erdődyjeva veleposjeda,²² utvrda u Kravarskom bila je u funkciji sve do okončanja Velikoga (Bečkog) rata za oslobođenje (1683–99), završetkom kojega je habsburško-osmanska granica s Kupe premještena daleko prema istoku na Unu. Nakon što se Kravarsko našlo duboko u hrvatskom zaleđu, ova je utvrda izgubila geostrateški značaj te je tijekom XVIII. st. napuštena.

Skromni ostatci utvrde u Kravarskom nalaze se u istočnom dijelu ovoga naselja, oko 450 m istočno od župne crkve. Danas se od njega očuvao položaj, kojemu glavno obilježje daje tek stožasti zemljani humak pravokutnoga tlocrta i zaobljenih uglova, dimenzija oko 50 m × 40 m, kojim završava s triju strana strm sjeveroistočni

²¹ Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 530.

²² Isti, str. 217.

obronak Vukomeričkih gorica. Sudeći prema širokim uleknućima u zemlji na sjeveroistočnoj i jugoistočnoj strani lokaliteta, dobro vidljivima još na fotografijama lokaliteta iz zraka 1968., a danas većim dijelom poravnatim uslijed intenzivne poljoprivredne djelatnosti, možemo pretpostaviti da je od ostatka ogranka na jugozapadnim padinama Vukomeričkih gorica bio odvojen obrambenim jarcima.²³ Kako su izgledale obrambene strukture utvrde, na temelju postojećih ostataka ne možemo bez arheoloških istraživanja ništa više zaključiti. S obzirom na to da na lokalitetu nisu vidljivi građevinski ostatci kamena ili opeke, možemo pretpostaviti tek postojanje jednoga manjeg obrambenoga kompleksa izgrađenoga od drva.²⁴

Lukavec

Najpoznatija i jedina u cijelosti očuvana turopoljskoga utvrda jest Lukavec, nekadašnje sjedište istoimenoga vlastinstva i potom Plemenite općine Turopolje.²⁵ Nalazi se u istoimenom naselju, oko 8,5 km jugozapadno od središta Velike Gorice.

Kao što je to slučaj s većinom utvrda na hrvatskom prostoru, nema podataka o vremenu izgradnje utvrde. Prema dosadašnjim istraživanjima, postoje dvije teze o mogućem podrijetlu, odnosno graditeljima ove utvrde. Prema prvoj, Lukavec su sagradili turopoljski plemići jednoselci polovicom XV. st. kao protuosmansku utvrdu, kako bi se u nju mogli skloniti u slučaju opasnosti, te su je držali do 1472.²⁶ Tada je, na zamolbu turopoljskih plemića, medvedgradski vlastelin Ivan Tuz u nju postavio svoju posadu, no kada je došlo vrijeme za povrat utvrde pravim gospodarima, Tuz ju je odbio vratiti.²⁷ Prema drugoj tezi, Lukavec su izgradili Turopoljci tijekom prve polovice XV. st., neposredno nakon što su Osmanlije 1422. prvi put opustošili Turopolje.²⁸

²³ <https://geoportal.dgu.hr/> (pristupljeno 10. III. 2021.).

²⁴ M. Kruhek, *Krajiške utvrde*, str. 22 i 38–39.

²⁵ Lukavečko vlastinstvo srednjovjekovno je i novovjekovno zemljišno dobro u Turopolju (XV–XVI. st.). Obuhvaćalo je dio Posavine južno od Zagreba, između desne obale Save na sjeveroistoku i Vukomeričkih gorica na jugozapadu. Uz medvedgradsko i rakovečko vlastinstvo, bilo je u sastavu trojednoga medvedgradskoga veleposjeda. O lukavečkom vlastinstvu vidi: J. Adamček, I. Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*, Zagreb 1976; J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*; Nada Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb 1987.

²⁶ Emilij Laszowski (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja nekoć »Zagrebačko polje« zване*, 2, Zagreb 1905., str. 16; Isti, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, str. 284; Ivan Knezović, Lukavec prije Lukavca, *Ljetopis Grada Velike Gorice*, 4(2007), str. 18.

²⁷ Emilij Laszowski, Turopoljci i porodica Tuz. Crtica iz turopoljske prošlosti, *Prosvjeta*, 14(1906) 8, str. 258–260; Isti (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja*, 2, str. 64–65; Isti, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, Zagreb 1910., str. 285; Sena Gvozdanović, Turopoljski stari grad Lukavec, *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, 9(1961) 1–2, str. 6–7; N. Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, str. 167.

²⁸ Emilij Laszowski, Turopoljski grad, *Prosvjeta*, 4(1896) 10, str. 301, 318; S. Gvozdanović, Turopoljski stari grad Lukavec, str. 6.

Slika 7. Lukavec u pogledu sa sjeverozapada (Dubravka Latinčić, 2015).

U posjedu turopoljskih plemića Lukavec je bio do približno 1466., kada ga je ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin, zajedno s tvrdim gradom Medvedgradom i Rakovcem, založio braći Osvaldu i Ivanu Tuzu za 12 000 zlatnih florena.²⁹

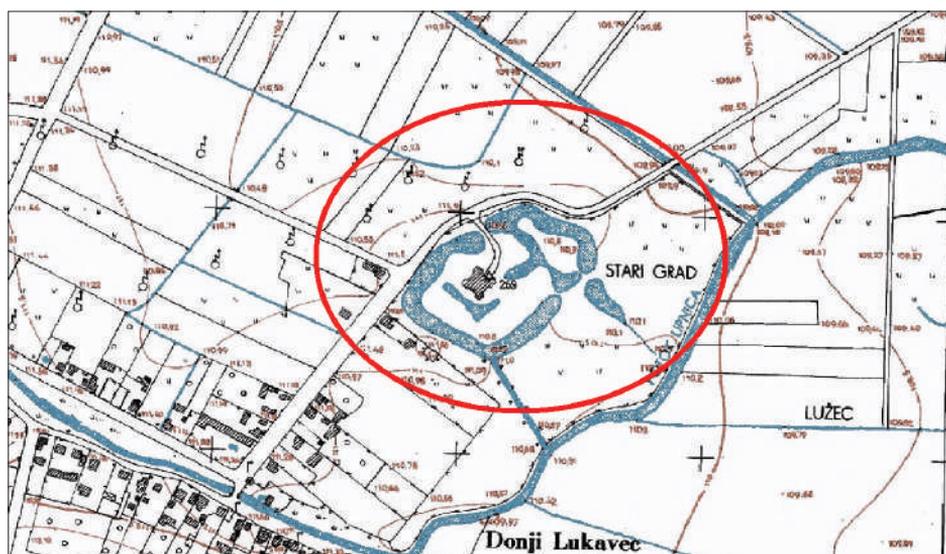
Neovisno o svojem podrijetlu, Lukavec se u izvorima kao utvrda prvi put spominje tek 1479., kada je u rukama plemićke obitelji Tuz od Laka.³⁰ U njihovu je posjedu približno do druge polovice 1481., kad ga je ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin poslije 6. svibnja konfiscirao te u njega postavljao svoje kaštelane, koji su istodobno bili podređeni medvedgradskom kapetanu te su obnašali čast turopoljskih knezova.³¹ Premda su Turopoljci prosvjedovali protiv darivanja Lukavca hercegu Ivanišu Korvinu, poslije kraljeve smrti 1490. Lukavec je kao medvedgradski gospodar naslijedio upravo on.³² Za vrijeme sukoba između Ivaniša Korvina i zagrebačko-

²⁹ E. Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja*, str. 285; N. Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, str. 153–156.

³⁰ E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 2, str. 18–19; Isti, *Povijest plem. općine Turopolja*, str. 285.

³¹ E. Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja*, str. 285–286.

³² E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 2, str. 64–65.

Slika 8. Položaj Lukavca na Hrvatskoj osnovnoj karti
(izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

ga biskupa Osvalda Tuza oko medvedgradskoga veleposjeda, tijekom ožujka i travnja 1494. Tuzova je vojska neuspješno opsjedala Lukavec, koji je branio kaštelan Stjepan II. Berislavić Vrhrički i Malomlački.³³

Nakon što je preminuo Ivaniš Korvin, Lukavec je 1504. naslijedila njegova udovica Beatrica Frankopan.³⁴ U njezinim je rukama ova utvrda bila tek do 1510., kada se Beatrica preudala za kraljeva strica, markgrofa Jurja Brandenburškog.³⁵ Poslije Jurja lukavečkom utvrdom najprije je 1524. zagospodarila kraljica Marija,³⁶ koja ga je 1527. založila banu Franji Batthyányju (1527–28) na ime nekoga starog duga od 2000 forinti.³⁷ Poslije Franje Lukavec je došao u posjed bana Ivana Karlovića (1528–

³³ N. Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, str. 168–198; Ivan Jurković, Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze: primjer Berislavića *de Werhreka de Mala Mlaka* (Dio prvi - Stjepan Berislavić Vrhrički i Malomlački), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 20(2003), str. 130–141.

³⁴ N. Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, str. 180–198.

³⁵ E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 2, str. 257–259; N. Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb 1987., str. 183–184.

³⁶ E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 2, Zagreb 1905., str. 518–519.

³⁷ Emilij Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja nekoć »Zagrebačko polje« zva-ne*, 3, Zagreb 1906., str. 1.

3l) te naposljetku Nikole III. Zrinskog,³⁸ supruga Ivanove sestre Jelene Karlović, koji je za nesmetano uživanje Lukavca i njegova vlastelinstva isplatio Franju Batthyányja koji je očito imao još nekih ranijih potraživanja za Lukavec temeljem kraljičina duga iz 1527.³⁹

Premda su već poslije smrti Nikole III. Zrinskog 1534. njegovi sinovi Nikola IV. Sigetski i Ivan naslijedili Lukavec zajedno s medvedgradskim veleposjedom, oni su formalno tek 1541. stekli pravo na Lukavec, kada im je kralj Ferdinand I. Habsburgovac za nj izdao kraljevsku darovnicu.⁴⁰ U posjedu Zrinskih lukavečka je utvrda bila do 1553., kad ju je Nikola IV. Zrinski, nakon višegodišnjega sudovanja i oružanih sukoba s turopoljskim plemićima, nagodbom prepustio Turopoljcima.⁴¹

Što se potom događalo s lukavečkom utvrdom nije sasvim jasno. U literaturi prevladava mišljenje da je lukavečka utvrda stradala za sukoba Zrinskih i Turopoljaca ili neposredno nakon okončanja toga spora, a ono se temelji na podatku da su Turopoljci u znak zahvalnosti predali 1556. obitelji Mateja Slatinskoga ruševinu lukavečke utvrde na kojoj si Slatinski mogu izgraditi kuriju i podići alodij oko nje (*locum dicti fortalicii seu castelli eorum Lukavecze diruti simul cum fossatis*).⁴²

No, postavlja se pitanje zbog čega bi Turopoljci dali Slatinskom ovako važnu utvrdu, ma koliko god bile velike njegove zasluge i u kakvom god stanju da se ona nalazila. Čini se da se odgovor može pronaći u ispravi iz 1553., kojom su Turopoljci pred Zagrebačkim kaptolom II. studenog potvrdili provedbu mirovnog sporazuma između njih i Zrinskih.⁴³

S obzirom na to da u toj ispravi jasno stoji da im je ban Nikola IV. predao lukavečku utvrdu sa svim topovima i drugim inventarom, i više je nego jasno da je Zrinski Turopoljcima dao čitavu lukavečku utvrdu, odnosno može se zaključiti da ona zasigurno nije stradala tijekom sukoba Zrinskih s Turopoljcima.

³⁸ E. Laszowski (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja*, 3, str. 526–527; Nikola III. Zrinski stekao je pravo na Lukavec, kao i na druge utvrde kneza Ivana Karlovića, temeljem ugovora o nasljeđivanju koji je Nikola 1509. godine sklopio s Ivanom Karlovićem. HR-HDA-25 NRA, fasc. 316, nr. 22; Hrvoje Kekez i Krešimir Regan, *Zrin. Srednjovjekovno sijelo knezova Babonića i Zrinskih. Tvrđi grad, urbana aglomeracija i posjed*, Zagreb 2020., str. 64.

³⁹ E. Laszowski (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja*, 3, str. 313.

⁴⁰ E. Laszowski (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja*, 3, str. 81–82; N. Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, str. 198–231.

⁴¹ E. Laszowski (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja*, 3, str. 317–320; Isti, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, str. 78, 296; N. Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, str. 214–231.

⁴² O turopoljskoj darovnici Slatinskom vidi više u poglavlju o Peršin-gradu. E. Laszowski (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja*, 3, str. 296–297; Isti, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, Zagreb 1910., str. 203–204.

⁴³ E. Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja*, str. 294–295.

Stoga, ako je doista došlo do propasti Lukavca, to se moglo dogoditi jedino između 1553. i 1556. Iako je moguće da je tijekom te tri godine Lukavec stradao uslijed prirodne katastrofe (udar groma) ili ljudske nepažnje (požar), neobično je da takva nesreća nije nigdje ostala zabilježena s obzirom na važnost koju je ova utvrda imala za obranu Turopolja u vrijeme kada je osmanski pritisak sve više i više rastao, a provale osmanskih akindžija postale turopoljska svakodnevnica. Štoviše, ta utvrda nije mogla stradati niti u katastrofalnom osmanskom napadu na Turopolje 1556., jer se on dogodio u kolovozu te godine, dok je srušena utvrda Slatinskom bila darovana još u svibnju.⁴⁴

Čini se da rješenje ovoga problema možemo naći u sporu, koji je 1613. godine vođen pred banom između nasljednika Slatinskih po ženskoj liniji i Plemenite općine Turopolje.⁴⁵ U njemu su nasljednici Slatinskih tražili od Turopoljaca da im vrate Lukavec, a ovi su se branili da oni nisu nikada Slatinskima darovali lukavečki kaštel već ruševine neke druge istoimene ruševine, odnosno područje starije istoimene utvrde.⁴⁶ Ovaj argument turopoljskih plemića doista ima smisla jer se u ispravi iz 1556. zaista spominje utvrda Lukavec, koju je Slatinski priskrbio Turopoljcima, te srušena utvrda Lukavec, koju su Turopoljci darovali Slatinskom u znak zahvalnosti.

Da su tih godina doista postojala dva lukavečka utvrđenja, potvrđuje i darovnica kralja Ferdinanda I. Habsburgovca Turopoljcima iz 1560., u kojoj jasno stoji da kralj potvrđuje Turopoljcima sve njihove posjede osim lukavečke utvrde u današnjem Lukavcu, za koju kaže da pripada palatinu Tomi Nadasdyju.⁴⁷ Da je u to vrijeme lukavečka utvrda bila srušena, svakako bi to u kraljevskoj ispravi bilo naznačeno.

Na osnovi svega izloženog proizlazi da su 1553. godine Turopoljci preuzeli od Zrinskog lukavečku utvrdu sa svim naoružanjem i drugim inventarom, da su oko prava na nju vodili spor s palatinom Tomom Nadasdyjem, te da su se na širem području lukavečke utvrde u to vrijeme nalazile ruševine još jedne utvrde, koja se također nazivala Lukavcem i koju su 1556. Turopoljci poklonili Slatinskima.⁴⁸

Kako je lukavečka utvrda bila izgrađena od drva, trebalo ju je često popravljati. Već prvi veći radovi na utvrdu izvedeni su 1576., a 1612. započela je temeljita obno-

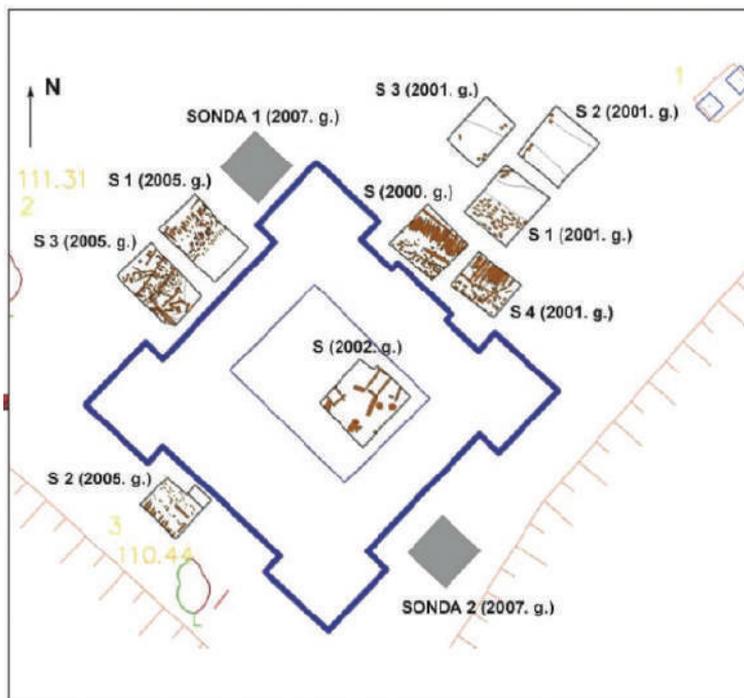
⁴⁴ E. Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja*, str. 274, 296.

⁴⁵ Emilij Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja nekoć »Zagrebačko polje« zvanae*, 4, str. 497–499.

⁴⁶ E. Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja*, str. 297–298.

⁴⁷ E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 3, str. 450; Isti, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, str. 296–297.

⁴⁸ E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 4, str. 378–382; Isti, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, Zagreb 1910., str. 296–297.

Slika 9. Tlocrt starije drvene i mlade zidane utvrde u Lukavcu
(izvor: I. Knezović, Lukavec prije Lukavca, *Ljetopis Grada Velike Gorice*, br. 4, 2007).

va utvrde, koja je bila dovršena iduće godine, kada se u njoj održala prva skupština turopoljskoga plemstva (tzv. spravišće).⁴⁹

Nakon što je habsburškom pobjedom nad Osmanlijama u Velikom (Bečkom) ratu za oslobođenje (1683–99) granica Hrvatske pomaknuta na rijeke Savu i Unu, Plemenita općina Turopolje odlučila je srušiti staru utvrdu i na njezinu mjestu podignuti novu, no ovaj put od čvrstoga materijala. Tako je 1705. stara drvena utvrda bila zapaljena, a na njezinu mjestu podignut je između 1705. i 1715. renesansno koncipiran današnji utvrđeni dvorac.⁵⁰ Godine 1715. na dvorcu su obavljani prvi popravci krovništva, 1731. napravljena je rekonstrukcija unutrašnjega prilaznog mosta, 1762. uređeni su obrambeni jarci oko dvorca, 1785. ponovno je izgrađen zdenac i obnovljene su tamnice, a poslije 1895. šindra je na krovovima zamijenjena crijepom.⁵¹

⁴⁹ E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 4, str. 27; S. Gvozdanović, Turopoljski stari grad Lukavec, str. 7.

⁵⁰ S. Gvozdanović, Turopoljski stari grad Lukavec, str. 7; Andela Horvat, *Između gotike i baroka*, Zagreb 1975., str. 64–65.

⁵¹ S. Gvozdanović, Turopoljski stari grad Lukavec, 9.

Tijekom XX. st. dvorac je zbog nebrige lokalnih vlasti postupno propadao. Takvo stanje održalo se do 1998., kada su započeli radovi na njegovoj obnovi, a od 2000. do 2007. na lokalitetu su se provodila sustavna arheološka istraživanja pri kojima su nađeni ostatci staroga drvenoga kaštela, nekadašnji obrambeni jarci te konstrukcije koje su nosile prilazne mostove.⁵²

Dvorac Lukavec nalazi se na istočnome rubu istoimenoga naselja, u nekadašnjem močvarnom terenu tik uz lijevu obalu potoka Lipnica. Od nekadašnjega velikog obrambenog kompleksa poligonalnoga tlocrta, vanjskih dimenzija 205 m × 150 m, danas se očuvalo središnje zemljano uzvišenje pravokutnoga tlocrta i zaobljenih uglova, dimenzija 110 m × 97 m, koje je sa svih strana opasano dubokim i prosječno oko 20 m širokim obrambenim jarkom ispunjenim vodom. Sa sjeveroistočne strane ovo je uzvišenje danas zaštićeno još jednim dugačkim i uskim zemljanim uzvišenjem nepravilnoga trapezastog tlocrta, odvojenim jarkom od središnjega uzvišenja.

U sjevernom dijelu središnjega uzvišenja stoji jednokatni barokni dvorac kvadratnoga tlocrta, sa stranicama dugačkim oko 24 m. Izgrađen je od opeke, a temeljen je na hrastovim pilonima. Za njegovu obranu rizalitno su podignute četiri ugaone kule kvadratnoga tlocrta sa zasebnim krovštima, te posred sjevernoga, glavnoga pročelja dvorca visoka kula kvadratnoga tlocrta, s ulaznim portalom u prizemlju, kojem se isprva prilazilo drvenim mostom preko grabe. Na prvom katu ulazne kule nalazi se kapelica sv. Lucije, podignuta prije 1793., dok je ulaz ukrašen portalom s grbom Plemenite općine Turopolje iz 1752. Ugaone kule pokrivene su piramidalnim krovom te su iz osnovne linije dvorca izbačene za oko trećinu svoje dužine. Visoka ulazna kula pokrivena je baroknom lukovicom, koja je zamijenila strmi piramidalni krov. Vanjska pročelja kula i bedema isprva su bili otvoreni puškarnicama nanizanim u dva reda, koje su u kasnijim pregradnjama zamijenili pravokutni prozori, danas dijelom zazidani. U središtu dvorca nalazi se manje unutrašnje dvorište s bunarom i kolom, koje omeđuju arkadni trjemovi nadstvođeni bačvastim svodom. Istočno i zapadno krilo nemaju prostorija, dok su u prizemlju južnoga krila bile staje. U sjeverozapadnoj kuli nalazi se stepenište kojem se pristupa na prvi kat dvorca. Tu su se nalazile prostorije nekadašnjega kaštelana, kapelica sv. Lucije u ulaznoj kuli, dok se u južnom krilu nalazi križnim svodovima nadstvođena velika dvorana, u kojoj su se održavala spravišča.⁵³

⁵² Tatjana Lolić, Lukavec: Zaštitna arheološka istraživanja, u: *Lukavec, katalog izložbe*, Velika Gorica, 2003; Ivan Knezović, Zaštitno arheološko istraživanje starog grada Lukavca godine 2005., *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 38(2006) 1, str. 148–155; Isti, Stari grad Lukavec, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2(2005), str. 155–157; Ibid., 4(2007), str. 193–195; Isti, Lukavec prije Lukavca, *Ljetopis Grada Velike Gorice*, 4(2007), str. 17–26.

⁵³ S. Gvozdanović, Turopoljski stari grad Lukavec, str. 9–11.

Zidani dvorac izgrađen je na mjestu starije utvrde iz XV. st. Sudeći prema skromnim ostatcima, to je bio manji obrambeni kompleks kvadratnoga tlocrta s polukružnim uglovima, dimenzija 30 m × 30 m. S unutrašnje strane na uglovima su se nalazile kule ili topovske platforme. Bedemi su u cijelosti bili izgrađeni od drvenih, pri vrhu zašiljenih hrastovih pravokutno i polukružno obrađenih balvana, koji su s vanjske strane, radi dodatne zaštite, sa svih strana bili osigurani gustim redovima šiljatih kosnika. Ulaz u utvrdu nalazio se na sjevernoj strani, a pristupalo mu se prilaznim mostom preko dvaju zasebnih jaraka. Most je isprva bio oslonjen na drvene stupove, da bi u kasnijoj pregradnji oni bili zamijenjeni opekom zidanim pilonima. Oni su također pronađeni i u prilaznom nasipu, kojim je dijelom zatrpan nekadašnji zapadni jarak utvrde.⁵⁴

Sudeći prema ostatcima obrambenih jaraka, jezgra drvenoga Lukavca bila je s južne i istočne strane opasana s dvama obrambenim jarcima, sa sjeverne strane čak s trima, a sa zapadne tek s jednim jarkom. Obrambeni jarci na sjevernoj, istočnoj i južnoj strani međusobno su bili razdvojeni isprekidanim sustavom zemljanih bedema, od kojih su se danas očuvala tek zemljana uzvišenja. Vrhovi zemljanih bedema vrlo su vjerojatno bili utvrđeni palisadama i čardacima. Glavni ulaz u kompleks nalazio se na zapadnoj strani, gdje se podiznim mostom preko obrambenoga jarka najprije dolazilo na manje zemljano uzvišenje, s kojega je drugi pokretni most vodio prema ulazu u jezgru Lukavca.

Mala Mlaka

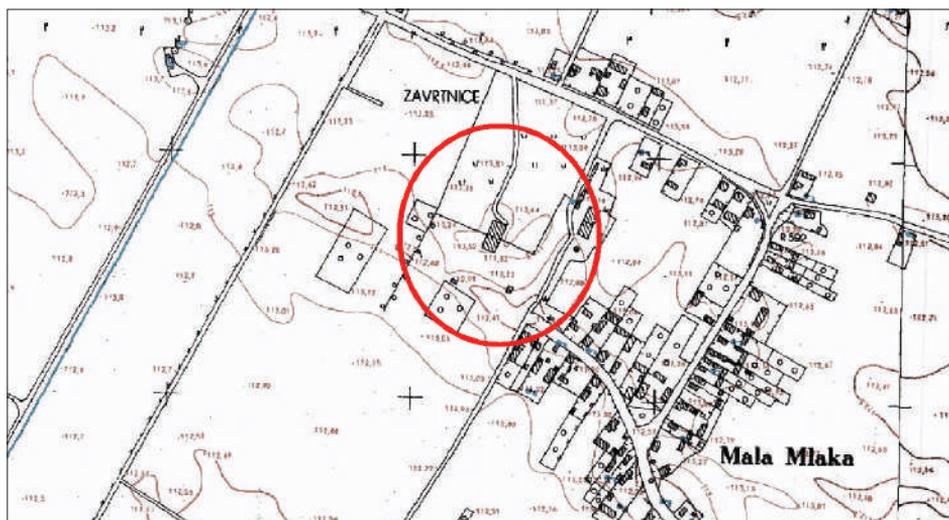
Skromni ostatci nekadašnje utvrde Berislavića Malomlačkih nalaze se u naselju Mala Mlaka, udaljenom oko 7 km zapadno od Velike Gorice i 4 km južno od Novoga Zagreba. Od kraja XV. st. pa sve do ukidanja kmetstva 1848. bila je sjedište malomlačkoga vlastelinstva.⁵⁵

Nekadašnju utvrdu u Maloj Mlaci izgradio je Stjepan II. Berislavić poslije 1490., kada je založnim pravom stekao dvorno mjesto u Maloj Mlaci.⁵⁶ Na njemu je Stjepan izgradio utvrđenu rezidenciju, po kojoj je njegova obitelj dobila plemićki pridjev Malomlački. U rukama Berislavića ona je do 1713., kada je s Jurjem obitelj

⁵⁴ I. Knezović, Stari grad Lukavec, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2(2005), str. 156–157.

⁵⁵ Malomlačko vlastelinstvo bilo je novovjekovno zemljišno dobro jugozapadno od Zagreba, između desne obale Save i potoka Lomnice na jugu i istoku. Josip Adamček, i Ivan Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb 1976; J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*; Krešimir Regan, malomlačko vlastelinstvo, *Turopoljski leksikon*, Zagreb 2021., str. 368.

⁵⁶ I. Jurković, Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze, 20(2003), str. 130–131.

Slika 10. Položaj nekadašnje utvrde Mala Mlaka na Hrvatskoj osnovnoj karti (izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

Slika 11. Ostaci obrambenoga jarka utvrde u maloj Mlaci u pogledu s juga (Nenad Milčić, 2016).

izumrla u muškoj liniji.⁵⁷ Nakon Berislavića njihovom je nekadašnjom rezidencijom upravljao kraljevski fisk sve do 1824., kada ga je kraljevsko-palatinskom donacijom stekao Josip Kušćević, čiji je sin Aurel do 1864. dovršio izgradnju današnjega dvorca, dok je na mjestu nekadašnjih dvorišta utvrđene rezidencije i obrambenoga jarka Josipova supruga Sofija Kušćević do 1878. uredila perivoj u slobodnom pejzažnom sti-

⁵⁷ Ivan Jurković, Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze: primjer Berislavića de Werhrecka de Mala Mlaka (Dio drugi – Nasljednici Stjepana Berislavića tijekom 16. st.), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 21(2004), str. 119–181; Pavao Maček i Ivan Jurković, Rodoslov Berislavića Vrhričkih i Malomlačkih (od 15. do 18. stoljeća), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48(2006), str. 285–341.

lu.⁵⁸ Danas je ovaj kompleks u posjedu obitelji Plavšić te se nalazi na popisu zaštićenih kulturnih dobara Grada Zagreba.

Skromni ostatci nekadašnje kasnogotičke-ranorenesansne utvrde nalaze se na zapadnom ulazu u Malu Mlaku, u Gradskoj ulici. Od nekadašnjega kompleksa danas su se očuvali tek dijelovi niskoga zemljišnoga uzvišenja približno pravokutnoga tlocrta sa zaobljenim uglovima, koje je dijelom još uvijek opasano skromnim ostatcima obrambenih jaraka vidljivih kao plitka i široka uleknuća u zemlji. U središtu uzvišenja danas se nalazi dvorac Kušević-Plavšić, moguće podignut na mjestu nekadašnje rezidencije Berislavića. To je jednokatni i jednokrnljeni dvorac pravokutnoga tlocrta s dvostrešnim krovom i rizalito istaknutim središnjim dijelom zapadnoga pročelja s altanom.

Novigrad na Savi

Skromni ostatci utvrde Novigrad na Savi nalaze se u selu Ruče, 10 km jugozapadno od Ivanić-Grada. Bilo je to utvrđeno sjedište istoimenoga vlastelinstva u Posavini uz rijeku Savu, u sklopu posavskoga veleposjeda plemićke obitelji Erdődy.⁵⁹ U dokumentima se još navodi pod imenom Novigrad Posavski (Szavujvar).⁶⁰

U dostupnoj građi nema podatka o vremenu izgradnje ove utvrde. Kao utvrđeno sjedište istoimenoga vlastelinstva, Novigrad su izgradili Erdődyji između 1546. i 1553., kada se prvi put spominje u popisu i obračunu poreza.⁶¹ Prema Rožiću, izgrađen je prije 1527., kada ban Ivan Karlović u njemu izdaje povelju turopoljskim plemićima Tomi i Grguru Pogledići iz Kurilovca.⁶² Jedna je od četiri utvrde plemićke

⁵⁸ Tin Pongrac, »Kušević, Aurel«, *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb 2013., str. 456–457.

⁵⁹ Novigradsko vlastelinstvo je srednjovjekovno i novovjekovno zemljišno dobro uz srednji tok rijeke Save, između Turopolja i Moslavine (XV–XIX. st.). U njegovu opsegu nalazila su se područja između rijeke Save i Odre na zapadu te približno do suvremenoga kanala Lonja–Strug na istoku, odnosno područje uz obje obale Save od približno današnje Rugvice na sjeveru do Hrastelnice kraj Siska na jugu. N. Klaić, Seljačke bune u XVII stoljeću u Hrvatskoj (III. dio), *Historijski zbornik*, 15(1962), str. 185–193; J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*; N. Antičić, K. Lyublyanovics, Prilog proučavanju gospodarstva i prehrambenih navika u Turopolju u 13. stoljeću – životinjski ostaci s nalazišta Kobilić 1, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 34(2016).

⁶⁰ Josip Adamček, *Bune i otpori - seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, Zagreb 1987., str. 205; Domagoj Sremić, Uzroci izbijanja Prve posavske bune (1653.–1659.) i uloga Ivana Zakmardija u njezinu dokumentiranju, *Cris*, 12(2010) 1, str. 190.

⁶¹ J. Adamček, I. Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*, str. 155.

⁶² Mada je neosporno da je Ivan Karlović doista Pogledićima iz Kurilovca izdao ispravu u svoje tvrdom gradu Novigradu, nije jasno na koji Novigrad se ova vijest odnosi budući da na području Hrvatske postoji nekoliko utvrda koje nose to ime. E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 3, Zagreb 1905., str. 525; Ivan Rožić, *Povijest plemenite općine turopoljske. Odabrana poglavlja*, Velika Gorica 2020., str. 248.

Slika 12. Položaj nekadašnje utvrde Novigrad na Savi na Hrvatskoj osnovnoj karti
(izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

Slika 13. Položaj Novigrad na Savi na prvoj austrijskoj izmjeri iz druge polovice XVIII. st.
(izvor: www.mapire.eu, pristupljeno 10. III. 2021).

obitelji Erdődy, čija je zadaća bila obrana njihova velikoga veleposjeda u Turopolju, Posavini i Pokuplju. Sedamdesetih godina XVI. st. bio je u sklopu Zagrebačke kapeitanije, zajedno s utverdama Bisag, Hrastilnica, Rakovac, Lovrečina, Čejnova (Čanjevo) i Hum.⁶³ Za vrijeme novigradske bune (1653–59) ova se utvrda u nekoliko navrata našla pod opsadom pobunjenih Erdődyjevih podanika, koju su naposljetku 1659. osvojili i potom spalili.⁶⁴ Nakon što je u Velikom (Bečkom) ratu za oslobođenje habsburško-osmanska granica pomaknuta daleko na istok na današnju hrvatsko-bosansko-hercegovačku granicu, novigradska je utvrda pregrađena u rezidencijalni kompleks. On je još 1869. ucrtan na katastarskoj izmjeri Ruča, no u međuvremenu je porušen do temelja.⁶⁵

Novigradska utvrda nalazila se na zapadnoj polovici dugačkoga riječnog poluotoka (500 m × 130 m), kojega sa sjeverne, zapadne i južne strane omeđuje mrtav rukavac Save zvan Savišće, dok ga od suvremenoga korita rijeke Save na istočnoj strani odvaja uska zemljana prevlaka. Izvorno se utvrda nalazila na lijevoj obali Save, a najkasnije od druge polovice XVIII. st. našla se na turopoljskoj, odnosno desnoj obali Save nakon što je rijeka probila novo korito, pretvorivši nekadašnji meandar u mrtav rukavac. Iz postojećih ostataka i povijesnih izvora nije moguće utvrditi njegov izgled, osim činjenice da je u vrijeme svoje funkcije korito Save imalo ulogu široka obrambenog jarka (od 80 do 100 m), braneći kompleks sa sviju strana.

Analogijom prema Ribniku Ličkom u Lici ili Kostromanu u Slavoniji, možemo pretpostaviti da je Novigrad bio jednostavna utvrda, koja se sastojala od utvrđene jezgre na zapadnoj polovici poluotoka, danas nepoznata tlocrta, te utvrđenoga predgrađa na istočnoj polovici kompleksa.⁶⁶ Samo utvrđeno predgrađe vrlo vjerojatno nije opasano bedemima jer za to zbog velike širine korita rijeke Save nije bilo potrebe, već je vrlo vjerojatno samo jednim jednostavnim bedemom i obrambenim jarkom bila poprečno pregrađena prevlaka, koja je poluotok povezivala sa susjednim terenom.

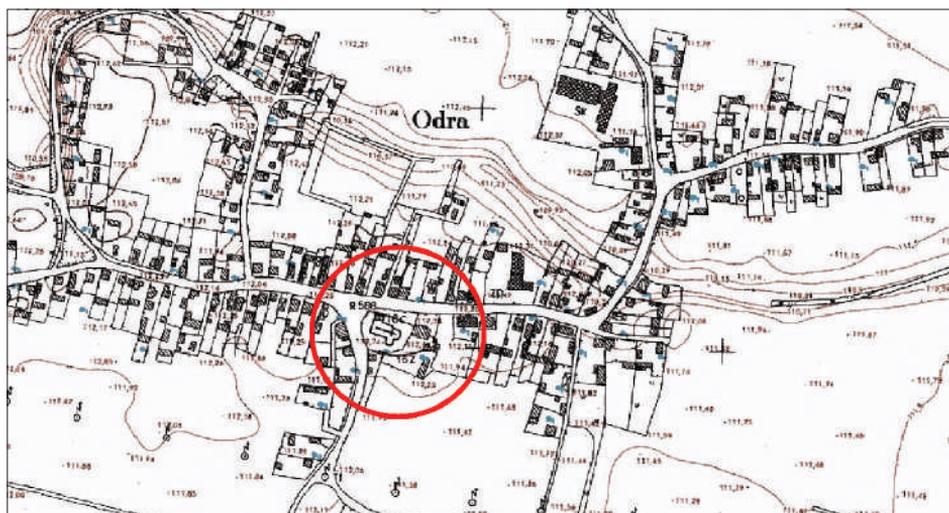
Kasnije je, prije 1783., u zapadnom, najvišem i najširem dijelu nekadašnje novigradske utvrde izgrađen trokrilni dvorac, koji je u tlocrtu opisivao slovo T, te ne-

⁶³ Milan Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva*, str. 264.

⁶⁴ Nada Klaić, Seljačke bune u XVII stoljeću u Hrvatskoj (III. dio), *Historijski zbornik*, 15(1962), str. 193–214.

⁶⁵ <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=3&bbox=1812230.056268208%2C5722452.01031667%2C1814120.678389699%2C5723049.174600149> (pristupljeno 11. III. 2021.).

⁶⁶ Gjuro Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatske i Slavoniji*, Zagreb 1920., str. 144; Većeslav Hennerberg, *Lički gradovi* (rukopis), Zagreb 1923. (Ministarstvo kulture RH); Zorislav Horvat, *Turske kule i gradovi u Lici i Krbavi*, *Senjski zbornik*, 40(2013), str. 466–467; K. Tkalac, Kaštel Kostroman, *Županijski zbornik*, 5. Županija 1971., str. 103–106; Josip Lozok, Slavonski Šamac (općina), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2. Zagreb 2005., str. 57.

Slika 14. Pretpostavljeni položaj nekadašnje utvrđene crkve u Odrri na Hrvatskoj osnovnoj karti
(izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

koliko gospodarskih zgrada smještenih duž središnjega i istočnoga dijela nekadašnje utvrde.⁶⁷ U XIX. st. stari je dvorac bio porušen i umjesto njega podignuta su u nizu dva nova dvorca u obliku dugačkih i uskih zgrada na južnom rubu središnjega dijela nekadašnjega dvorišta utvrde.⁶⁸ Nažalost, u međuvremenu je i taj novi plemićki kompleks propao te se danas na njegovu mjestu nalaze oranice.

Odra

Današnja Odra manje je naselje u sjevernom dijelu Turopolja, u sklopu gradske četvrti Novi Zagreb zapad, nedaleko od Avenije Većeslava Holjevca (cesta Zagreb–Velika Gorica) i željezničke pruge, a sjeverno od Kanala Sava–Odra.

Ovo naselje na povijesnoj važnosti dobilo je tek u XVI. st., kada je zbog svog smještaja na glavnoj prometnici koja je iz Turopolja vodila u Zagreb godine 1556. i 1592. teško stradalo u osmanskoj navali na Turopolje. Stoga je poslije 1592., za zaštitu stanovnika ovoga naselja njegova župna crkva utvrđena, odnosno oko nje je izgrađen bedem i manja kula (*cum turricula seu propugnaculo*).⁶⁹

⁶⁷ <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=163%2C165&bbox=1812458.5518276496%2C5721644.786381196%2C1816239.796070632%2C5722839.114948152> (pristupljeno 11. III. 2021).

⁶⁸ <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1812469.3142571214%2C5722354.987058023%2C1814359.9363786124%2C5722952.151341502> (pristupljeno 11. III. 2021).

⁶⁹ E. Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja*, str. 203–204.

Nažalost, ne znamo kako je izgledala ova utvrda u Odri, osim da se nalazila na mjestu današnje crkve. Temeljem analogija možemo tek pretpostaviti da je to bio manji utvrđeni kompleks, vrlo vjerojatno izgrađen od drvenih trupaca, u središtu kojega se nalazila crkva. Po funkciji, to je bilo tipično protuosmansko pribježište, koja se na području sjeverozapadnih dijelova Hrvatske, ali i susjedne Slovenije i Austrije gradilo od druge polovice XV. pa sve do XVII. st.⁷⁰

Poslije prestanka osmanske opasnosti krajem XVII. st., kada je Mirom u Srijemskim Karlovcima iz godine 1699. hrvatsko-osmanska granica pomaknuta s rijeke Kupe na rijeku Unu, čime se Turopolje našlo duboko u hrvatskom zaleđu, to je utvrđenje napušteno, a na mjestu stare srednjovjekovne crkve od 1749. do 1780. izgrađena današnja crkva Svetog Jurja Mučenika i Imena Marijina.

Peršin-grad

Ostatci se nalaze kraj naselja Gudci i njegova zaseoka Peršinovec, oko 6,5 km južno od Lukavca i 10 km jugozapadno od Velike Gorice.⁷¹ Utvrda leži na području za koje su Stjepan Pavičić i Lelja Dobronić držali da se isprva nalazilo u sastavu čičanskoga preceptorata (kraj XII. st. – 1328).⁷² No za takvu tezu nema dokaza u izvorima, iz čega slijedi da se područje današnjega Peršin-grada od početka nalazilo na zemlji, koja je bila u posjedu turopoljskih rodova i kasnijih plemića-jednoselaca, a koja se kasnije nalazila u sklopu lukavečkoga vlastelinstva (1466–1553) i zatim teritorija Plemenite općine Turopolje.

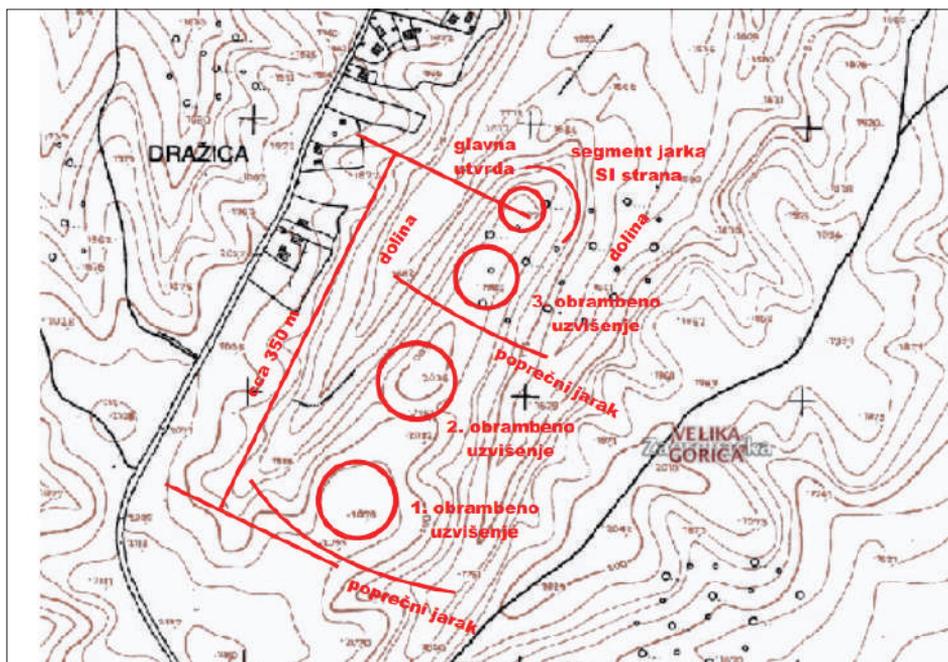
Točno vrijeme izgradnje i naručitelj Peršin-grada nisu poznati. Sama utvrda izgrađena je na mjestu prapovijesne gradine, odnosno na mjestu utvrđenja podignutoga u kasnoj fazi kasnobrončanoga doba.⁷³ Kako se pod današnjim imenom

⁷⁰ O utvrđenim crkvama vidi još: Peter Fister, Kmečki protiturški tabori, u: *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*, Ljubljana 1986., str. 139–146; Zdenko Balog, Crkve tvrđave u zapadnom dijelu Varaždinske županije, *Kaj*, 29(1996) 3, str. 53–65; Isti, Župa u Bednji u srednjem vijeku, *Kaj*, 30(1997) 5/6, str. 117–124; Isti, Potkalnička grupa crkva–utvrda, *Peristil*, 46(2003), str. 13–28; K. Regan, *Srednjovjekovne i renesansne utvrde Hrvatskog zagorja*, Donja Stubica 2017., str. 394.

⁷¹ Njegovi ostatci su u literaturi prvi put zabilježeni na zemljovidu utvrda Zagrebačke regije, koji su objavili Sena i Vladimir Gvozdanović u svom radu o utvrđama na širem zagrebačkom području. S. Gvozdanović, V. Gvozdanović, Stari gradovi i gradine u Zagrebačkoj regiji, karta i abecedni popis burgova Zagrebačke regije, *Arhitektura*, 25(1971) 109–110, str. 6.

⁷² S. Pavičić, »Čiče«, str. 300–301; Lelja Dobronić, *Posjedi srednjovjekovnih viteških rodova u okolici Zagreba*, str. 199–200; Ista, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, str. 31–34.

⁷³ Godine 2021. ostatke Peršin grada obišla je dr. sc. Tatjana Tkalčec iz Instituta za arheologiju u Zagrebu. Prema Tkalčec, gradini se »prilazilo s južne strane, dok su sa svih ostalih strana prisutne nepristupačne strmine. Prapovijesna gradina se sastojala od četiri izdvojena uzvišenja zaravnatih platoa, pri čemu je južni najprostraniji. Prvi plato/uzvišenje je od drugoga odvojen umjetnim jarkom širine oko

Slika 15. Skica tlocrta Peršin-grad na Hrvatskoj osnovnoj karti
(Nenad Milčić, izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

Slika 16. Ostatci obrambenoga jarka i zemljanoga uzvišenja jezgre Peršin-grad u pogledu s istoka
(Nenad Milčić, 2016).

ova utvrda ne javlja niti u jednom izvoru, što je izrazito neobično s obzirom na njezinu veličinu, vrlo se vjerojatno u izvorima spominje pod drugim imenom. No kojim?

Temeljem isprave iz 1556. godine o darivanju Mateja Slatinskog od zahvalnih turopoljskih plemića,⁷⁴ u kojoj se usporedno spominje kaštel Lukavec i srušeni kaštel Lukavec, te zapisima o sudskom sporu iz 1613. godine između nasljednika plemićke obitelji Slatinski po ženskoj liniji i Plemenite općine Turopolje,⁷⁵ iz kojih proizlazi da su turopoljski plemići Mateju Slatinskom poklonili ruševine starije utvrde pod imenom Lukavec u znak zahvalnosti, što im je pravnim putem omogućio stjecanje druge istoimene utvrde, vrlo je izgledno da se današnji Peršin-grad u izvorima prvi put

15 m. Drugo uzvišenje na svome jugozapadnome dijelu ima zasebno izdvojen i stožasto za 2,5 m istaknuti humak veličine 18 (I-Z) × 10 m (S-J). Drugo uzvišenje je dužine čak oko 140 metara, vrlo je suženo (40 m) u odnosu na prvo, a ta tendencija sužavanja nastavlja se dalje prema sjeveru. Drugo uzvišenje odvojeno je od trećega umjetnim jarkom širine 5 m. Treće uzvišenje ima zaravnati kružni plato promjera 36 m. Odvojeno je umjetnim jarkom širine 6 m od četvrtog, krajnjeg sjevernog uzvišenja. Četvrto uzvišenje ima kružni zaravnati plato promjera oko 25 m. Za oko 20 m nadvisuje okolnu udolinu. S istočne strane okruženo je jarkom i istaknutim zemljanim bedemom koji se veže na sjeveroistočni ugao trećega uzvišenja, a na sjeveru se prekida. Bedem je za oko 3-4 metra niži od hodne površine četvrtoga uzvišenja, širina mu je pri vrhu oko 2 m, a u osnovici je mnogo širi. Istočnije, zamjećuje se još jedan pojas zemljanog nasipa, a u samoj istočnoj udolini teče potok koji prostor odvaja od daljnijeg brdskog masiva na istoku. Na sjevernoj kosini središnjeg uzvišenja zamjećuju se nepravilni ostaci bedema, no ne može se sa sigurnošću reći jesu li oni ostaci prvog ili drugog istočnog bedema jer nema direktnog spoja niti na jedan. Sa zapadne strane četvrtog uzvišenja bedem je izostao jer je sama prirodna strmina bila dovoljna zaštita. Intervencije sa zemljanim bedemima oko četvrtoga uzvišenja svakako su kasnosrednjovjekovna aktivnost. Vjerojatno je i pojačavanje jaraka između svih uzvišenja kasnosrednjovjekovna aktivnost. Čitav je prostor bio korišten u prapovijesti intenzivno, a u kasnome srednjem vijeku je veća uporabna (površinski nalazi) i fortifikacijska aktivnost zamijećena na samome sjeveru te je svakako za vjerovati da je glavna utvrda plemića bila na četvrtome uzvišenju. [...] Već na južnome (prvome) uzvišenju zamijećeni su tragovi crveno-zapečene zemlje, ulomci kasnobrončanodobne keramike te jedan ulomak podne keramičke heksagonalne pločice (kasni srednji vijek). Kasnobrončanodobna keramika, kao i kulturni slojevi zamijećeni su i na ostalim uzvišenjima, osobito u profilima recentno probijenog šumarskog puta (koji je uvelike oštetio lokalitet). Kasnosrednjovjekovna keramika nadalje u većem je broju pronađena na trećem, a osobito četvrtome, najsjevernijem, uzvišenju. Površinskih nalaza, međutim nema u dovoljnome broju da bismo s potpunom sigurnošću mogli datirati sve kasnosrednjovjekovne faze lokaliteta, ali na osnovi fakture lonaca te profilacije njihovih rubova možemo reći da je potvrđena faza 14. i 15. stoljeća. Za ranonovovjekovnu fazu nemamo potvrde u sporadičnim površinskim nalazima. S obzirom na pronalazke ulomaka opeke na samome lokalitetu, dio zgrada i objekata u kasnom srednjem vijeku bio je građen svakako od tvrdog materijala – opeke. Takva situacija zamjećuje se i na drugim kasnosrednjovjekovnim gradištima u sjevernoj Hrvatskoj – iako su mnogi elementi bili od drveta i zemlje (palisade, nasipi, pa i drveni objekti), nije neuobičajeno da se u nekoj fazi na gradištima podižu i opečni ili kamenom zidani objekti«.

⁷⁴ E. Laszowski (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja*, 3, str. 378–382; Isti, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, Zagreb 1910., str. 296.

⁷⁵ E. Laszowski (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja*, 4, str. 497–498.

izravno spominje 1481. kao tvrdi grad Lukavec (*castrum nostrum Lukawecz*),⁷⁶ a da je napušten prije 1556. godine.

U prilog ovoj tezi govori nam nekoliko činjenica. Kao prvo, Lukavec se kao naselje izvorno nije nalazio na današnjem mjestu, već na jugoistočnim padinama Vukomeričkih gorica, gdje ga isprava iz 1256. godine jasno locira (*caput Lukauz*).⁷⁷ A upravo se tu nalaze ostatci Peršin-grada. Drugo, Lukavec se u svim starijim izvorima navodi isključivo kao tvrdi grad (*castrum*), a tek potom u mlađim izvorima kao kaštel (*castellum*). Premda bi se temeljem ove činjenice moglo zaključiti da je tijekom XV. i XVI. st. došlo do promjene (degradacije) značenja lukavečke utvrde, kao što je to slučaj s Vrbovcem u Hrvatskom zagorju,⁷⁸ čini se da se ovu tezu možemo odmah odbaciti jer je današnji Lukavec tijekom druge polovice XV. i prve pol. XVI. st. najvažnija turopoljska utvrda, koja je s nedalekom Vukovinom branila prilaz Zagrebu iz smjera juga, te da spomenuti termini iz isprava jasno govore o tipu utvrde. Treće, u ispravi iz 1556. godine jasno su navedene dvije utvrde pod imenom Lukavec, od kojih je jedna srušena. S obzirom na to da se jedna, ona čitava, nalazila na mjestu današnjega utvrđenog dvorca, onda bi ova druga vrlo vjerojatno mogla biti današnji Peršin-grad.

Iz svega rečenog može se zaključiti kako su tijekom XV. st. Turopoljci sagradili Lukavec kao tvrdi grad na području današnjega Peršinovca, da je ova utvrda zatim tijekom 1460-ih ili 1470-ih prešla u ruke medvedgradskih gospodara, koji su je potom iz nepoznatih razloga napustili i na mjestu današnjega baroknog dvorca u Lukavcu sagradili novu utvrdu.⁷⁹

Skromni zemljani ostatci Peršin-grada nalaze se na dugom i uskom ravnjaku, kojim završava s triju strana strmi sjeveroistočni obronak Vukomeričkih gorica, neposredno iznad naplavne turopoljske aluvijalne nizine, tako da mu je prilaz najlakši iz smjera juga. Njegovi ostatci pružaju se smjerom sjever–jug u dužinu od preko 350 m, dok mu najveća širina (u njegovu južnom dijelu) iznosi oko 100 m. Ostatci srednjovjekovne utvrde nalaze se na trećem i četvrtom, krajnje sjevernom uzvišenju.⁸⁰ Osobito je dominantno četvrto uzvišenje. Ono je ustvari visoki zemljani humak gotovo potpuno kružnoga tlocrta, koji za oko 20 m nadvisuje okolnu udolinu. Sam humak ima oblik krnjega stošca te završava zaravnatim platoom promjera oko 25 m. S istočne

⁷⁶ E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 2, str. 18–19; Isti, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, Zagreb 1910., str. 285.

⁷⁷ E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 1, str. 11–13.

⁷⁸ Damir Karbić, *Povijesni podaci o burgu Vrbovcu (1267.–1524.)*, u: Tatjana Tkalčec, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humske. Deset sezona arheoloških istraživanja*, Zagreb 2010., str. 212–218.

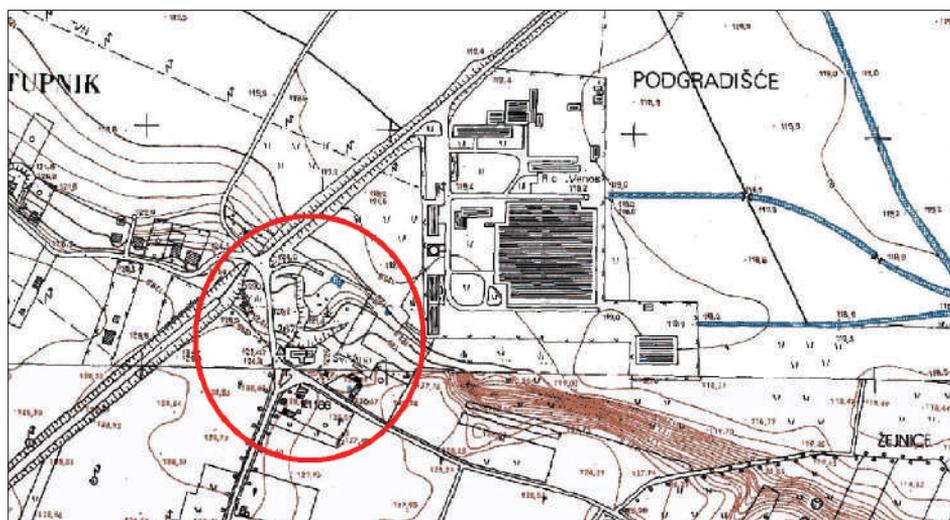
⁷⁹ E. Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1285.

⁸⁰ Vidi bilješku 72.

strane humak je opasan zemljanim bedemom širokim na vrhu oko 2 m, koji se produžuje prema trećem uzvišenju s kojim se spaja. Na oba spomenuta uzvišenja pronađena je kasnosrednjovjekovna keramika, koju je Tkalčec datirala u XIV. ili XV. st. Sudeći prema pronađenim ostacima opeka, svakako je dio građevina na ovom lokalitetu bio zidan, iz čega slijedi zaključak da je srednjovjekovna utvrda, izgrađena na mjestu prapovijesne gradine, bila podignuta kombinacijom zidanih, zemljanih i drvenih elemenata.

Stupnik

U krajnjem sjeverozapadnom dijelu Turopolja smjestio se Stupnik, zagrebačko prigradsko naselje tik uz autocestu Zagreb–Karlovac, nedaleko naplate postaje Lučko. U kasnom srednjem vijeku Stupnik je bio središte istoimenoga posjeda za zaštitu kojega je tijekom prve polovice XV. st. sagrađen kaštel, koji se prvi put spominje 1447. godine.⁸¹ Ubrzo nakon Albena Stupnikom su zavladaali Celjski grofovi, za čije se vladavine 1453. posljednji put izravno spominje utvrda u Stupniku, a neizravno još i 1457. kada se Stupnik nalazio u posjedu Katarine Branković, udovice Ulrika II. Celjskog.⁸² U dokumentima nije zabilježena sudbina utvrde. Je li ona napuštena zbog

Slika 17. Položaj nekadašnje utvrde Stupnik na Hrvatskoj osnovnoj karti
(izvor: <https://geoportals.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

⁸¹ E. Laszowski, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, str. 284. Prema Tomečaku, Stupnik se kao utvrda prvi put spominje 1422. Krešimir Tomečak, *Iz prošlosti Stupnika*, Stupnik 1996., str. 14.

⁸² E. Laszowski (ur.), *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, 1, str. 308–311; K. Tomečak, *Iz prošlosti Stupnika*, str. 14.

svoje vojne zastarjelosti, zbog posljedica prirodne katastrofe (potres) ili ljudske nepažnje (požar), bez arheoloških istraživanja ništa se ne može sa sigurnošću zaključiti.

Još krajem XIX. st. bili su vidljivi ostatci utvrde u predjelu zvanom Gradišće, koje se nalazi nedaleko kapele sv. Benedikta u današnjem Donjem Stupniku. Prema opisu Emilija Laszowskog, još 1897. na tom su položaju bili vidljivi neznatni tragovi bedema i obrambenoga jarka.⁸³

Vukovina

Kaštel Vukovina još je jedna u nizu protuosmanskih utvrda podignutih tijekom XV. st. za zaštitu istoimenoga vlastelinstva te za nadzor važne prometnice, koja je iz Siska preko Turopolja vodila prema Zagrebu. Nalazila se u istoimenom suvremenom naselju, 4 km jugoistočno od Velike Gorice.⁸⁴ Sve do izumiruća Alapića 1585. bilo je utvrđeno sjedište istoimenoga vlastelinstva.

U dokumentima se Vukovina kao kaštel (*castellum*) prvi put spominje 1500., kada se nalazila u posjedu plemićke obitelji Alapić.⁸⁵ Vrlo je izgledno da ju je sagradio medvedgradski gospodar i lukavečki vlastelin Ivaniš Korvin, slavonski herceg (1490–94) i hrvatsko-dalmatinsko-slavonski ban (1495–98. i 1499–1504), te ga 1496. prodao za 1400 forinti Baltazaru Alapiću, nekadašnjem jajačkom banu i svojem vjernom familijaru.⁸⁶ Godine 1578. Osmanlije su opustošile Vukovinu, no nije jasno je li tom prigodom stradao i kaštel, koji se nalazio u rukama Baltazarovih nasljednika sve do 1585., kada su Alapići s Nikolom izumrli u muškoj liniji.⁸⁷

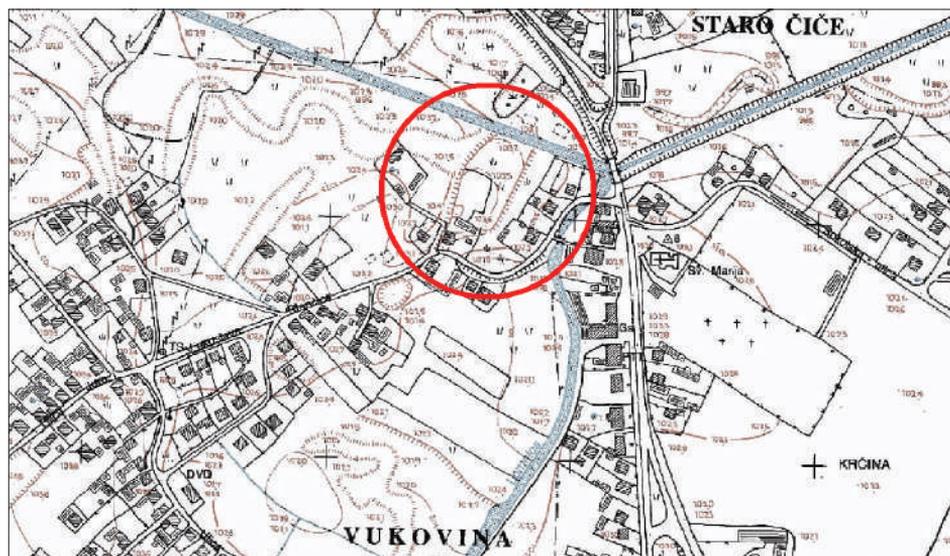
⁸³ K. Tomečak, *Iz prošlosti Stupnika*, 15.

⁸⁴ Vukovinsko vlastelinstvo bilo je novovjekovno zemljišno dobro južno od Zagreba, između desne obale Save na sjeveroistoku, približno rijeke Odre na sjeverozapadu, Pokuplja na jugu i Vukome-ričkih gorica na jugozapadu (XVI–XIX. st.). Nije bilo teritorijalno jedinstvena cjelina, nego se sastojalo od niza plemićkih posjeda razasutih širom Turopolja. Jezgru je činio vukovinski posjed. Osim njega, najkasnije od 1571. godine vlastelinstvo su činili još i dijelovi plemićkih posjeda Obrež, Demerje i Mičev-vec. O vukovinskom vlastelinstvu vidi: E. Laszowski, Kupčina Dolnja i grad Vukovina, Kupčina Dolnja i grad Vukovina, *Prosvjeta*, 5(1897) II; J. Adamček, I. Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj*; J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*.

⁸⁵ T. Pálosfalvi, *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526*, Budapest, 2014., str. 54.

⁸⁶ E. Laszowski, Kupčina Dolnja i grad Vukovina, *Prosvjeta*, 5(1897) II, str. 330. O Baltazaru Alapiću i njegovoj obitelji vidi: Mladen Švab, Alapić, *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb 1983., str. 50; T. Pálosfalvi, *The Noble Elite in the County of Körös*, str. 52–56; Ozren Blagec, Baltazar Alapić – slavonski podban i gospodar Velikog Kalnika, *Cris*, 19(2017), str. 65–72.

⁸⁷ M. Švab, Alapić, 50.

Slika 18. Položaj nekadašnje utvrde Vukovina na Hrvatskoj osnovnoj karti
(izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

Nakon izumrća Alapića između plemićkih obitelji Orehovečki od Svetoga Petra (Orehoczy), Draškovića Ljutomerskih i Erdődyja izbio je spor oko nasljedstva.⁸⁸ Dok je trajao spor između spomenutih plemićkih i velikaških obitelji, zbog geostrateške važnosti ovoga utvrđenja na južnom prilazu Zagrebu, po nalogu Hrvatskoga sabora u siječnju 1593. ojačana je njezina posada. Unatoč tome, ta je nova posada bila preslaba da se odupre Osmanlijama, koji su iste godine u novom napadu na Turopolje osvojili i spalili utvrdu u Vukovini zajedno s nedalekim Željingradom.⁸⁹ Potom je utvrda obnovljena, a posljednji se put spominje 1656. godine (*Terra curiaels in Castello Wukovina*).⁹⁰

Što se potom događalo s utvrdom u Vukovini, nije poznato. U posjedu Orehovečkih ona se svakako mogla nalaziti sve do 1680. U godinama koje su potom uslijedile, Orehovečki su je prepustili klarisama uz odštetu od 1000 zlatnih florena.⁹¹ Nakon što je krajem XVII. st. hrvatsko-osmanska granica pomaknuta daleko na Unu i

⁸⁸ Krešimir Regan, Plemićki grad Veliki Kalnik, *Kaj, časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, 37(2004) 3, str. 87.

⁸⁹ M. Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva*, str. 314.

⁹⁰ Sanja Cvetnić, Pavao Kamenar i drveni dvorac u Vukovini, *Peristil*, 56(2013), str. 257.

⁹¹ Isto.

Slika 19. Plan Vukovine na prvoj austrijskoj izmjeri iz druge polovice XVIII. st. (izvor: www.mapire.eu, pristupljeno 10. III. 2021).

Savu, više nije bilo potrebe za skupim održavanjem utvrde, zbog čega su klarise vrlo vjerojatno već početkom XVIII. st. napustile utvrdu.

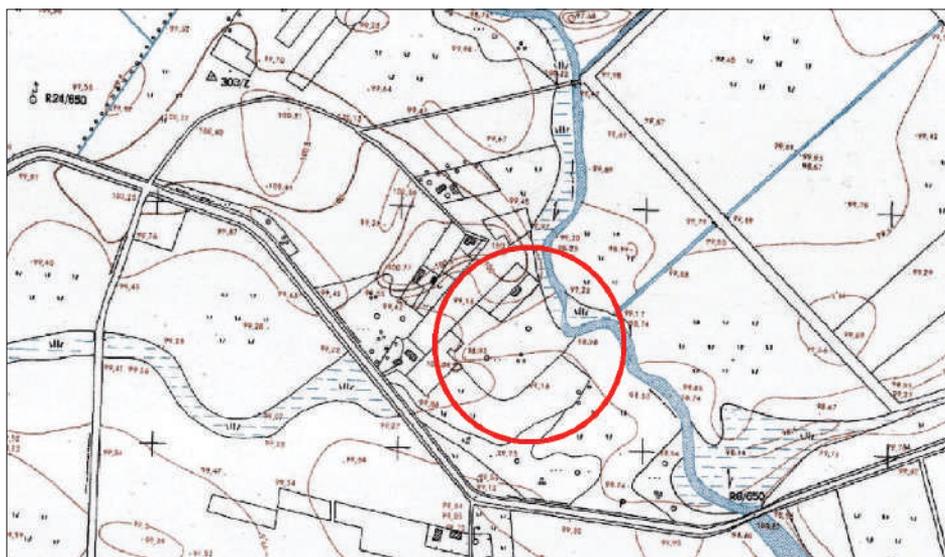
Kako je izgledala utvrda u Vukovini i gdje se nalazila, danas ne znamo. Prema jednom opisu Vukovine s kraja XIX. st., stajala je u naselju na jednom omanjem brežuljku, na kojem su u to vrijeme još uvijek bili vidljivi ostatci nekakvih zidova od cigle i lomljenoga kamena,⁹² dok je Rožić u svojim istraživanjima locira na jedan manji otočić usred ušća rijeke Lomnice u Odru, vidljiv na karti Vukovine iz XVIII. st.⁹³

Kada plan Vukovine iz XVIII. st. usporedimo sa suvremenim planom,⁹⁴ vidimo da se oni preklapaju upravo na mjestu nekadašnjega otoka formiranog u nekadašnjem ušću Lomnice u Odru, u današnjoj ulici Jurja i Vjekoslava Stančića, gdje je još uvijek vidljivo nisko zemljano uzvišenje gotovo pravokutnoga tlocrta i zaobljenih uglova, dimenzija oko 100 m × 50 m, a koje svojim oblikom i nekadašnjim položajem otvara mogućnost da se na njemu doista mogla nalaziti vukovinska utvrda. Danas je Vukovina najpoznatija po kuriji Alapić, no nema dokaza da je izgrađena na mjestu nekadašnjega kaštela.

⁹² S. Cvetnić, Pavao Kamenar i drveni dvorac u Vukovini, str. 255–261.

⁹³ Ivan Rožić, *Povijest plemenite općine turopoljske. Odabrana poglavlja*, Velika Gorica 2020., str. 249., sl. 33.

⁹⁴ <https://geoportal.dgu.hr/> (pristupljeno 11. III. 2021).

Slika 20. Položaj nekadašnje utvrde Želina na Hrvatskoj osnovnoj karti
(izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

Želina

U krajnjem sjeveroistočnom dijelu Turopolja, 7 km istočno od Velike Gorice, smjestilo se suvremeno naselje Ribnik. Razvilo se tijekom srednjega vijeka kao podgrađe utvrde Želin ili Želina, ruševine koje se nalaze oko 1 km sjeveroistočno od Ribnice, neposredno uz desnu obalu potoka Ribnica. Bilo je sve do ukidanja kmetstva 1848. utvrđeno sjedište istoimenoga vlastelinstva u sklopu veleposjeda obitelji Erdődy u Turopolju, dijelu Pokuplja te u Posavini.⁹⁵

Kao što je to slučaj za većinu srodnih građevinskih kompleksa, nemamo podataka o utemeljenju i graditeljima Želina. Po svojoj prilici dao ga je sagraditi knez Ivan I., sin Jaroslava Okičkog, no moguće i Ivanov sin Ivan II., koji se 1281. spominje kao gospodar posjeda i utvrde Želin. U nepoznatim okolnostima ovu je utvrdu preuzeo ugarsko-hrvatski kralj Andrija III. Mlečanin, koji ga je 11. srpnja 1293. darovao knezu Radoslavu I. Baboniću u znak zahvalnosti zbog pomoći koju je Radoslav pru-

⁹⁵ Želinsko vlastelinstvo ili vlastelinstvo Želina-Kravarско srednjovjekovno je i novovjekovno zemljišno dobro u Turopolju, između desne obale Save na sjeveroistoku, približno rijeke Odre na sjeverozapadu, Pokuplja na jugu i Vukomeričkih gorica na jugozapadu (XIV–XIX. st.). Zajedno s novigradskim i moslavačkim vlastelinstvom, činilo je veleposjed obitelji Erdődy u Posavini. O posjedima obitelji Erdődy u Posavini, Pokuplju i Turopolju vidi: E. Laszowski, *Želin-Čiče, Prosvjeta*, 1897., 14; 1897., 15; S. Pavičić, »Čiče«, str. 300–301; J. Adamček, I. Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj*; J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*; L. Dobronić, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, str. 31–34.

Slika 21. Plan Želingrada na prvoj austrijskoj izmjeri iz druge polovice XVIII. st.
(izvor: www.mapire.eu, pristupljeno 10. III. 2021).

Slika 22. Digitalni ortofoto nekadašnjega položaja Želingrada iz 1968.
(izvor: <https://geoportala.dgu.hr/>, pristupljeno 10. III. 2021).

žio njegovoj majci Tomasini Morosini prilikom njezina putovanja u Ugarsku.⁹⁶ Pod Babonićima Želin je bio do razdoblja koje je uslijedilo između njihova poraza pod Steničnjakom 1327., te 22. ožujka 1328., kada se Želin navodi kao kraljevska utvrda zvana još i Čičan.⁹⁷

U posjedu ugarsko-hrvatskih kraljeva Želingrad je bio sve do 1399., kada je prešao u posjed susjedgradsko-donjostubičke grane Arlandija nazvane Tóth od roda Aka. Oni su ga držali sve do izumrća obitelji u muškoj lozi 1439., kada ga je ugarsko-hrvatski kralj Albert II. prenio na Doru i njezina supruga, viteza Nikolu Hennyngha, zajedno sa svim drugim obiteljskim utverdama i posjedima u okolici Zagreba i u Hrvatskom zagorju.⁹⁸ God. 1455, po nalogu kralja Ladislava V. Postuma, oboje su ponovno uvedeni u posjed Želina i Susjedgrada, te kaštela Donje Stubice i posjeda Kravarsko, Čiče i Brdovec.⁹⁹

Nasljednici Nikole i Dore gospodarili su Želinom sve do 1523., kada je ugarsko-hrvatski kralj Ludovik II. Jagelović dao nalog da se u posjed Želingrada uvede ugarski plemić Stjepan Désházy, njegova supruga Ana i Anina majka Margareta Hennyngh. Stjepan i Ana nisu imali muškoga nasljednika, zbog čega je Želingrad poslije Stjepanove smrti 1534. godine pripao Kruni. U kraljevsko ime utvrdom je najprije upravljao hrvatsko-dalmatinsko-slavonski ban Petar Keglević, a poslije Petra brigu o utvrđi i vlastelinstvu preuzeo je u prvoj polovici 1535. egerski biskup Tomáš Szalaházy.

Pod upravom kraljevskoga fiska Želingrad je bio do 1537., kada ga je ugarsko-hrvatski kralj Ferdinand I. Habsburgovac založio Petru II. Erdődyju i njegovoj drugoj supruzi Dori Puchhaim.¹⁰⁰ U rukama Petrovih potomaka Želingrad je bio sve do

⁹⁶ T. Smičiklas (ur.), *Codex diplomaticus*, sv. 7, Zagreb 1909., str. 146–148; Hrvoje Kekez, *Pod znamenjem propetog lava. Povijest knezova Babonića do kraja 14. stoljeća*, Zagreb 2016., str. 97, 101.

⁹⁷ Tade Smičiklas (ur.), *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 9, Zagreb 1911., str. 383–385; H. Kekez, *Pod znamenjem propetog lava*, 151.

⁹⁸ »24. VIII. 1439. iussum Dorotheam, filiam Johannis Toth, in dominium castrorum Szomszedvar, Sellin et Sztubicza intoducit.« Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, *Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije: nastavak – do smrti Matije Korvina*, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 3(1960), str. 565.

⁹⁹ Tatjana Radauš, Hennyngh, *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb 2002., str. 519–520.

¹⁰⁰ S. Pavičić, »Čiče«, *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb 1942., str. 301; Za Petra II. Erdődyja Želingrad je postao jednim od važnijih protestantskih središta u Hrvatskoj, jer su u njemu, pod Petrovom zaštitom, boravilo više učenih ljudi radi prevođenja *Biblije* na hrvatski jezik za protestantsku tiskaru u Urachu. Štoviše, godine 1563. u Želingradu je Petra posjetio Stjepan Konzul Istranin. O obitelji Erdődy i protestantizmu u Hrvatskoj vidi još: Franjo Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, Zagreb 1910; Tatjana Radauš, Erdődy, Petar II., *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb 1998., str. 68–69; Stanko Jambreč, *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*, Zagreb 2003., str.

kraja XVIII. i početka XIX. st., kada je između 1784. i 1806. ova utvrda u cijelosti porušena, a na njezinom je mjestu podignut novi klasicistički dvorac s pripadajućim gospodarskim zgradama.¹⁰¹

Skromni ostatci Želina nalaze se neposredno uz desnu obalu potoka Ribnice, kraj istoimenoga naselja oko 6,5 km istočno od Velike Gorice. U sklopu su nekadašnjega, a danas u cijelosti porušenoga plemićkoga kompleksa, do kojega vodi Želinogradska ulica i potom istoimeni odvojak. Sama utvrda nalazila se na umjetnome zemljanom uzvišenju nastalom kopanjem dubokih i širokih obrambenih graba, čiji su ostatci još 1968. sa sjeverne, zapadne i južne strane opasivali zemljani humak na kojem je stajala utvrda. Na temelju te snimke te prikaza tlocrta utvrde na prvoj austrijskoj izmjeri iz 1784. godine, to je bila srednje velika utvrda gotovo kvadratnoga tlocrta s unutrašnjim dvorištem.¹⁰² Za njezinu obranu bile su podignute četiri okrugle ugaone kule različitih veličina te posred sjevernoga bedema ulazna kula kvadratnoga tlocrta, s ulaznim portalom u prizemlju, kojem se prilazilo drvenim mostom preko grabe. Sudeći prema zračnoj snimci lokaliteta iz 1968., njegove vanjske dimenzije, zajedno s obrambenim grabama, iznosile su približno 100 m × 114 m.¹⁰³

Zaključna razmatranja

U radu je prikazano jedanaest kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih utvrda na prostoru Turopolja, što je daleko više od četiri utvrde prikazane na zemljovidu Anđele Horvat u sklopu leksikografske natuknice »grad« u Enciklopediji Jugoslavije, odnosno tri, koliko su ih nacrtali Sena i Vladimir Gvozdanović na zemljovidu šire zagrebačke regije u svojem radu o gradovima i gradištima u časopisu *Arhitektura*.¹⁰⁴

Kao što je to slučaj na čitavom prostoru Hrvatske, ali i svim susjednim područjima, niti na području Turopolja utvrde nisu nastale odjednom, već su se gradile u skladu s povijesnim okolnostima i društveno-gospodarskim razvojem. No, za razli-

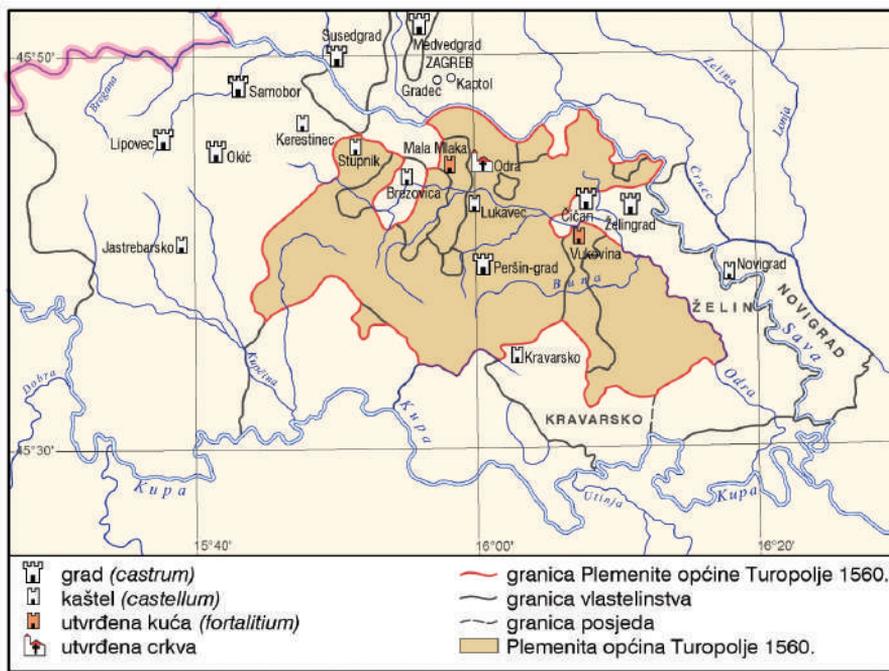
222–226.; Daniel Patafta, Proturreformacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Podravina*, 4(2005) 8, str. 19–38; Đuro Franković, Hrvatski prinosi protestantizmu i katoličkoj duhovnoj obnovi s osobitim osvrtom na djelatnost kardinala Jurja Draškovića, *Zbornik Janković*, 1(2016), str. 19–38.

¹⁰¹ U međuvremenu je i ovaj novi želinski kompleks propao, a danas se na njegovom mjestu nalaze oranice.

¹⁰² <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=163%2C165&bbox=1795893.6229044052%2C5732904.551786591%2C1803456.1113903697%2C5735293.208920504> (pristupljeno 5. IV. 2021.).

¹⁰³ <https://geoportal.dgu.hr/> (pristupljeno 11. III. 2021.).

¹⁰⁴ Anđela Horvat, Grad, *Enciklopedija Jugoslavije*, 3. Zagreb 1958, str. 526–528; Vladimir i Sena Gvozdanović, Karta i abecedni popis burgova zagrebačke regije, u: Stari gradovi i gradine u zagrebačkoj regiji, *Arhitektura*, 25(1971) 109/110, str. 6.

Slika 23. Turopoljske utvrde (Krešimir Regan i Vesnica Kušar, izvor: *Turopoljski leksikon*, Zagreb 2021).

ku od nekih drugih dijelova Hrvatske, koji su tijekom razvijenoga i kasnoga srednjeg te ranoga novog vijeka s vremenom bili iznimno gusto fortificirani, osobito u vrijeme protuosmanskih ratova tijekom druge polovice XV. st. te čitavog XVI. i XVII. st., kod Turopolja to nije slučaj.

Iako bi se slaba utvrđenost Turopolja mogla povezati s društveno-socijalnom, odnosno vlasničkom strukturom posjednika u Turopolju, koji su u najvećem broju pripadali najnižem plemićkom sloju (plemići jednoselci) te nisu imali materijalnih mogućnosti za podizanje tako skupih kompleksa, ta činjenica nije bila presudno važna.

Naime, glavni uzrok slaboj utvrđenosti Turopolja u odnosu na neke druge hrvatske povijesne regije nalazimo u njegovoj prirodnoj osnovi. Kao što smo to već ranije napomenuli, sve do provedbe suvremenih melioracijskih radova tijekom XIX. i XX. st. Turopolje je bio močvaran i gustim šumama pokriveni kraj. Samim time, ono je bilo iznimno teško prohodno područje, kojim se moglo kretati tek nekadašnjim rimskim prometnicama podignutim na nešto uzdignutijem terenu.¹⁰⁵ Stoga je

¹⁰⁵ Tatjana Pintarić, rimsko razdoblje, »rimske prometnice«, *Turopoljski leksikon*, Zagreb 2021., str. 509.

srednjovjekovnim i novovjekovnim vlastelinima i plemićima ove regije bilo dovoljno izgraditi utvrde na nekadašnjim antičkim prometnicama, te u cijelosti staviti pod nadzor kretanje iz Pokuplja i sisačke Posavine prema Zagrebu i Samoboru i obrnuto. U XIII. st. tu je funkciju ispunjavao tek tvrdi grad Čičan, a nakon njegove propasti krajem XIII. st. tu je ulogu preuzeo nedaleki Željingrad.

Nakon što su početkom XV. st. započele prve osmanske provale, vrlo je izgledno da su turopoljski plemići jednoselci za svoju zaštitu podigli tvrdi grad Lukavec, čije ostatke danas nazivamo Peršin-gradom. U isto vrijeme kada je podignut Peršin-grad, Celjski grofovi sagradili su kaštel u Stupniku.

No već u drugoj polovici XV. st. Peršin-grad je izgubio na vojnom značenju jer se nalazio na lošem geostrateškom položaju u odnosu na glavninu naselja u Turopolju i glavne prometnice. Stoga je on ubrzo bio napušten. Umjesto njega, za zaštitu Turopolja u nizini su izgrađene tri nove utvrde. Prvu od njih podignuo je Ivaniš Korvin u Vukovini, na mjestu gdje se prometnica iz Siska račvala u dva smjera. Drugu, u Lukavcu, također je vrlo vjerojatno izgradio Ivaniš Korvin, radi zaštite ceste koja je od Vukovine vodila prema Zagrebu, dok je obitelj Erdődy obnovila u duhu renesansnoga obrambenog graditeljstva tvrdi grad Želin na cesti od Vukovine prema Sesvetama.

Za razliku od ova tri utvrđenja, preostale turopoljske utvrde podižu se isključivo radi zaštite pojedinih vlastelinstava, koja su se oblikovala potkraj XV. i u XVI. st. Stoga najčešće nisu imale nikakvo vojno značenje, već su štitile plemićke obitelji i njihova domaćinstva ili zabačene dijelove vlastelinstva u slučaju iznenadna napada ili neposredne ratne opasnosti.

Tako je obitelj Erdődy krajem XVI. st. izgradila kaštel u Kravarskom, koji je štitio zapadne ili pokupske dijelove njihova velikog veleposjeda, a nakon pada Moslavine pod osmansku vlast 1545. podignuli su na Savi još i kaštel Novigrad, koji je postao novom jezgrom okupljanja njihovih nekadašnjih moslavačkih posjeda u Posavini. Plemići Ivanovići podignuli su u Brezovici utvrđeno obiteljsko središte, a Stjepan Berislavić Vrhrički u Maloj Mlaci. Također iz toga razdoblja imamo vijest o podizanju fortifikacija uz crkvu u Odri. Vrlo je izgledno da su neku vrstu zaštita u to vrijeme dobile i neke druge turopoljske crkve, no nemamo sačuvanih vijesti o tome.

U tome broju turopoljske utvrde održale su se sve do prestanka izravne osmanske opasnosti krajem XVII. st., kada je pobjedom Habsburgovaca u Velikom (Bečkom) ratu za oslobođenje (1683–99) nova granica prema Osmanskom Carstvu pomaknuta daleko na istok, na Unu i Savu. Tijekom XVIII. st. dio utvrda se napušta (Kravarsko, Vukovina, Odra), dok se na mjestima drugih podižu novi rezidencijalni kompleksi u duhu barokne arhitekture (Lukavec, Novigrad, Brezovica).

Po vrstama tlocrta, turopoljske utvrde možemo razvrstati u nekoliko tipoloških skupina. Gledano kronološki, prvu i najstariju skupinu čine utvrde Čičan, Peršin-grad i Želingrad. Dok su Čičan i Želin izgrađeni još u XIII. st., Peršin-grad se pod imenom Lukavec spominje tek u XV. st. Iako se one u izvorima navode kao tvrđi gradovi (lat. *castrum*),¹⁰⁶ morfološki oni spadaju u skupinu gradišta, vrsta zemljano-drvenih utvrda.¹⁰⁷ Prema položaju, dijelimo ih na visinska (Peršin-grad) i nizinska (Želingrad i Čičan), a prema obliku na dvodijelna (Čičan) i višedijelna gradišta (Peršin-grad), dok za Želingrad nemamo podataka.

Iduću skupinu turopoljskih utvrda čine utvrde, koje se u izvorima nazivaju kaštelima (lat. *castellum*).¹⁰⁸ Njihova masovna izgradnja na području današnje središnje Hrvatske, pa tako i Turopolja, započela je za vladavine kralja Matije Korvina, koji je 1471. dopustio plemstvu Kraljevine Slavonije nesmetano podizanje obrambenih građevina na svojim posjedima za zaštitu od iznenadnih upada Osmanlija iz susjedne Bosne.¹⁰⁹ Za razliku od tvrđih gradova, koji su se podizali na što nepristupačnijem području, turopoljski kašteli imaju pravilan geometrijski tlocrt te se grade na onim strateškim pozicijama s kojih je, neovisno o konfiguraciji terena, bilo najlakše braniti i nadzirati određeni prostor.

Prema Zorislavu Horvatu, ova skupina utvrda dijelila se po obliku tlocrta u niz podskupina i pripadaju isključivo u renesansno obrambeno graditeljstvo.¹¹⁰ No kašteli se kao oblik utvrda javljaju ipak još u srednjem vijeku te se, prema prostorima na kojemu su nastali, dijele na francuski tip kaštela (pravilne utvrde s okruglim kulama koje flankiraju bedeme) i srednjoeuropski tip kaštela (pravilne utvrde s pravokutnim kulama koje flankiraju bedeme).¹¹¹ Ovoj skupini turopoljskih utvrda pripada-

¹⁰⁶ Prema istraživanju Damira Karbića na primjeru tvrđog grada i kasnijeg kaštela Vrbovec kraj Klenovca Humskog, pod pojmom tvrđi grad (*castrum*) ne podrazumijeva se samo tip, odnosno vrsta utvrde, već i njezina uloga na određenom prostoru neovisno o veličini utvrde i vrsti materijala od koje je podignuta. u: D. Karbić, *Povijesni podaci o burgu Vrbovcu (1267.–1524.)*, str. 214.

¹⁰⁷ Tatjana Tkalčec, *Srednjovjekovna gradišta u Hrvatskoj* (magistarski rad), Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2004., str. 236–250.

¹⁰⁸ Zorislav Horvat, *Kaštelologija. Protuturski kašteli na Banovini krajem 15. i početkom 16. stoljeća*, Zagreb 2020.

¹⁰⁹ J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 437.

¹¹⁰ Kašteli osnovnog, pravokutnog tlocrta, s četiri kružne polukule na svakom od uglova tlocrta, kašteli trokutastog ili višekutnog tlocrta, pseudokašteli, ovalni kašteli, kašteli slobodnog tlocrta, kašteli kompaktnog tlocrta i kašteli s rondelima (baterijskim kulama) na uglovima. Z. Horvat, *Kaštelologija*, str. 23.

¹¹¹ Tomáš Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů*, Praha 2000., str. 133–134, 250, 523–524; Krešimir Regan, *Srednjovjekovne i renesansne utvrde Hrvatskog zagorja*, Donja Stubica 2017, str. 386–387.

ju Želingrad, Lukavec i Kravarsko, a moguće da su joj pripadale i Vukovina te Brezovica.

Treću skupinu turopoljskih renesansnih utvrda čine bedemima i obrambenim jarcima opasane plemićke kuće (kurije), koje se na području središnje Hrvatske u dokumentima različito nazivaju: *castellum* (kaštel), *fortalitiium* (utvrđica), *curiam nobilitarem in formam castelli redactam* ili *curia nobilitari in formam castelli exstructa* (plemićke kurije zidane na način kaštela.)¹¹² Tomu tipu utvrda vrlo vjerojatno je pripadala Mala Mlaka.

U četvrtoj i posljednjoj skupini turopoljskih renesansnih utvrda nalazi se tek utvrđena crkva u Odri. Iako se od nje nisu očuvali nikakvi ostatci izuzev nekadašnjega položaja, analogijom možemo pretpostaviti da je to bila manja seoska utvrda podignuta kao pribježište (refugij) domaćem stanovništvu u slučaju iznenadnoga osmanskog napada.¹¹³

I na kraju treba nekoliko riječi treba kazati i o vrstama materijala od kojih su turopoljske utvrde bile građene. Ako izuzmemo kaštel Brezovicu, Želingrad te drugu fazu Lukavca, sve ostale turopoljske utvrde bile su podignute isključivo kombinacijom zemljanih i drvenih elemenata, što je potpuno u skladu s geološkim i pedološkim karakteristikama reljefa Turopolja, koje je sve do suvremenoga doba bilo prepoznatljivo upravo prema gustim hrastovim šumama, od kojih se mogla izraditi vrlo kvalitetna građa za podizanje utvrda. S obzirom na to da je većina turopoljskih utvrda odavno devastirana, tek za prvu fazu današnjega Lukavca imamo arheološku potvrdu da je bio u cijelosti sagrađen od drva, dok za Čičan, Peršin-grad, Novi-grad i Vukovinu to tek pretpostavljamo.

¹¹² Ivan Bojničić, Kraljevske darovnice odnoseće se na Hrvatsku, *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arhiva*, 7(1905.), str. 24–25; Emilij Laszowski, *Sutinsko i Poznanovec*, Zagreb 1943., str. 13; Lelja Dobronić, *Po starom Moravču. Pokušaj povijesne topografije*, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb 1979., str. 77; J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 437; Josip Butorac, *Marija Bistrica 1209-1996*, Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke, Marija Bistrica 1996., str. 8; Ratko Vučetić, Prilog razvoju i tipologiji kurija u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Međunarodni znanstveno-stručni skup Dvorci i ljetnikovci. Kulturno nasljeđe kao pokretač gospodarskog razvoja* (zbornik radova), Zagreb 2006., str. 415–425; K. Regan, *Srednjovjekovne i renesansne utvrde Hrvatskog zagorja*, str. 388; Duško Čikara, Single-space Manor houses in the context of defense and possible genesis of the post-medieval nobility countryside architecture in NW Croatia, *Fortifications, defence systems, structures and features in the past. Proceedings of the 4th International Scientific Conference on Mediaeval Archaeology of the Institute of Archaeology, Zbornik Instituta za arheologiju / Serta Instituti Archaeologici*, Vol. 13, Zagreb 2019., str. 381–392.

¹¹³ O crkvama tvrđavama vidi još: Peter Fister, Kmečki protiturški tabori, u: *Umetnost stambenstva na Slovenskem Ljubljana* 1986., str. 139–146; Sena Sekulić Gvozdanović, *Crkve tvrđave u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb 1994; Dragica Čeč i Darko Darovec, Značenje seoskih utvrda uz mletačko-habsburšku granicu u ranom novom vijeku, *Povijesni prilozi*, (2009) 37, str. 218–219.

Za razliku od njih, na temelju izvora znamo da su Brezovica i Željingrad bili zidani. No, zbog kasnijih rušenja i pregradnji, nismo sigurni jesu li bili izgrađeni od kamena ili opeke, kao što je to slučaj kod utvrđenoga baroknog dvorca u Lukavcu, koji je čitav podignut od opeke.

LITERATURA

- Adamček**, Josip, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb 1980.
- Adamček**, Josip, *Bune i otpori – seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, Zagreb 1987.
- Adamček**, Josip, **Kampuš**, Ivan, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*, Zagreb 1976.
- Alerić**, Danijel, Problem imena predjela Turopolja, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 25(1999) 1, str. 19–46.
- Antonić**, Nikolina, **Lyublyanovics**, Kyra, Prilog proučavanju gospodarstva i prehrambenih navika u Turopolju u 13. stoljeću – životinjski ostaci s nalazišta Kobilić 1, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 34(2016), str. 21–37.
- Balog**, Zdenko, Crkve tvrđave u zapadnom dijelu Varaždinske županije, *Kaj*, 29(1996) 3, str. 53–65.
- Balog**, Zdenko, Župa u Bednji u srednjem vijeku, *Kaj*, 30(1997) 5/6, str. 117–124.
- Balog**, Zdenko, Potkalnička grupa crkva–utvrda, *Peristil*, 46(2003), str. 13–28.
- Blagec**, Ozren, Baltazar Alapić – slavonski podban i gospodar Velikog Kalnika, *Cris*, 19(2017), str. 65–72.
- Blašković**, Vladimir, »Turopolje«, *Enciklopedija Jugoslavije*, 8. Zagreb 1971., str. 389–390.
- Bojničić**, Ivan, Kraljevske darovnice odnoseće se na Hrvatsku, *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, 7(1905), str. 24–25.
- Botica**, Dubravka, **Požar**, Dijana, Dvorac Brezovica: razdoblja gradnje i opremanja, *Peristil*, 56(2013), str. 237–246.
- Bučar**, Franjo, *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, Zagreb 1910.
- Cvetnić**, Sanja, Pavao Kamenar i drveni dvorac u Vukovini, *Peristil*, 56(2013), str. 255–261.
- Čeč**, Dragica, **Darovec**, Darko, Značenje seoskih utvrda uz mletačko-habsburšku granicu u ranom novom vijeku, *Povijesni prilozi*, (2009) 37, str. 217–246.
- Čikara**, Duško, Single-space Manor houses in the context of defense and possible genesis of the post-medieval nobility countryside architecture in NW Croatia, Fortifications, defence systems, structures and features in the past. *Proceedings of the 4th International Scientific Conference on Mediaeval Archaeology of the Institute of Archaeology*, Zbornik Instituta za arheologiju / Serta Instituti Archaeologici, Vol. 13, Zagreb 2019., str. 381–392.
- Čuk**, Juraj, *Zagrebačka županija oko XIII. stoljeća*, Zagreb 1942.
- Dobronić**, Lelja, *Po starom Moravču. Pokušaj povijesne topografije*, Zagreb 1979.
- Dobronić**, Lelja, Posjedi srednjovjekovnih viteških redova u okolici Zagreba, poseban otisak iz Gunjačinog zbornika, Zagreb 1980.
- Dobronić**, Lelja, Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, *Rad JAZU*, (1984) 406, str. 31–34.
- Dobronić**, Lelja, *Viteški redovi*, Zagreb 1984.
- Durdík**, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů*, Praha 2000., str. 133–134, 250, 523–524.
- Fister**, Peter, Kmečki protiturški tabori, u: *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*, Ljubljana 1986., str. 139–146.

- Franković**, Đuro, Hrvatski prinosi protestantizmu i katoličkoj duhovnoj obnovi s osobitim osvrtom na djelatnost kardinala Jurja Draškovića, *Zbornik Janković*, 1(2016) 1, str. 19–38.
- Fuerst-Bjeliš**, Borna, **Klemenčić**, Mladen, **Regan**, Krešimir, »Turopolje«, *Turopoljski leksikon*, Zagreb 2021., str. 584–585.
- Gvozdanić**, Sena, Turopoljski stari grad Lukavec, *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, 9(1961) 1–2, str. 6–7.
- Gvozdanić**, Vladimir i Sena, Stari gradovi i gradine u Zagrebačkoj regiji, *Arhitektura*, 25(1971) 109–110, str. 5–11.
- Hennerberg**, Većeslav, *Lički gradovi* (rukopis), Zagreb 1923.
- Horvat**, Anđela, *Između gotike i baroka*, Zagreb 1975.
- Horvat**, Anđela, »Grad«, *Enciklopedija Jugoslavije*, 3. Zagreb 1958., str. 526–528.
- Horvat**, Zorislav, Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, nekadašnjeg palasa Nikole Iločkog, kralja Bosne, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 19(2002), str. 195–212.
- Horvat**, Zorislav, Turske kule i gradovi u Lici i Krbavi, *Senjski zbornik*, 40(2013), str. 417–470.
- Horvat**, Zorislav, *Kaštelologija. Protuturski kašteli na Banovini krajem 15. i početkom 16. stoljeća*, Zagreb 2020.
- Ivanušec**, Ratko, **Andrić**, Stanko, **Horvat**, Zorislav, Neke srednjovjekovne utvrde Brodsko-posavske županije, Zagreb 2013.
- Ivanušec**, Ratko, Lokaliteti križarskih utvrda Račeša, Cage – Lješnica, Sv. Ivan Trnava (Gornji Bogićevci), *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 39(2015) 39.
- Jambreč**, Stanko, *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*, Zagreb 2003.
- Jelen**, Ivan, Zagrebačka urbana regija, u: *Geografija SR Hrvatske*, 2. Zagreb 1974., str. 16–17.
- Jurković**, Ivan, Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze: primjer Berislavića de Werhreka de Mala Mlaka (Dio prvi – Stjepan Berislavić Vrhrički i Malomlački), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 20(2003), str. 125–164.
- Jurković**, Ivan, Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze: primjer Berislavića de Werhreka de Mala Mlaka (Dio drugi – Nasljednici Stjepana Berislavića tijekom 16. st.), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 21(2004), str. 119–181.
- Karač**, Zlatko, Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradište na području Đakovštine-Rekognosciranje i topografija lokaliteta, u: *Ascendere historiam: zbornik u čast Milana Kruheka*, Zagreb 2014., str. 399–424.
- Karbić**, Damir, Povijesni podaci o burgu Vrbovcu (1267.–1524.), u: Tatjana Tkalcćec, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome. Deset sezona arheoloških istraživanja*, Zagreb 2010., str. 212–218.
- Kekez**, Hrvoje, Peščenica i osmanske provale u drugoj polovici 16. stoljeća (predavanje), *Okrugli stol u povodu 800. obljetnice prvog pisanog spomena Peščenice*, Peščenica 2011.
- Kekez**, Hrvoje, *Pod znamenjem propetog lava. Povijest knezova Babonića do kraja 14. stoljeća*, Zagreb 2016.
- Kekez**, Hrvoje, **Regan**, Krešimir, *Zrin. Srednjovjekovno sijelo knezova Babonića i Zrinskih. Tvrdi grad, urbana aglomeracija i posjed*, Zagreb 2020.
- Klaić**, Nada, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb 1987.
- Klaić**, Nada, Seljačke bune u XVII stoljeću u Hrvatskoj (III. dio), *Historijski zbornik*, 15(1962), str. 185–193.
- Knezović**, Ivan, Stari grad Lukavec, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2(2005), str. 155–157; 4(2007), str. 193–195.
- Knezović**, Ivan, Zaštitno arheološko istraživanje starog grada Lukavca godine 2005., *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 38(2006) 1, str. 148–155.

- Knezović,** Ivan, Lukavec prije Lukavca, *Ljetopis Grada Velike Gorice*, 4(2007), str. 17–26.
- Kolanović,** Josip (ur.), *Sisak u obrani od Turaka. Izbor građe 1543-1597*, Zagreb, 1993., dok. 289., str. 476–477.
- Krmpotić,** Ljudevit, Izvještaji o utvrđivanju granica Hrvatskog Kraljevstva od 16. do 18. stoljeća, Hannover–Karlobag–Čakovec 1997., str. 205, karta 131.
- Kruhek,** Milan, *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb 1995., str. 323.
- Laszowski,** Emilij, Turopoljski grad, *Prosvjeta*, 4(1896) 10, str. 301, 318.
- Laszowski,** Emilij, Kupčina Dolnja i grad Vukovina, Kupčina Dolnja i grad Vukovina, *Prosvjeta*, 5(1897) 11.
- Laszowski,** Emilij, Brezovica, *Prosvjeta* (Zagreb), 5(1897) 20, str. 628–631; 5(1897) 21, str. 660–663.
- Laszowski,** Emilij, Želin-Čiče, *Prosvjeta*, 5(1897) 14, str. 435; 5(1897) 15, str. 455–456.
- Laszowski,** Emilij, *Hrvatske povjesne građevine*, Zagreb 1902.
- Laszowski,** Emilij (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja nekoć »Zagrebačko polje« zване*, 2, Zagreb 1905.
- Laszowski,** Emilij (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja nekoć »Zagrebačko polje« zване*, 3, Zagreb 1906.
- Laszowski,** Emilij (ur.), *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja nekoć »Zagrebačko polje« zване*, 4, Zagreb 1908.
- Laszowski,** Emilij, Turopoljci i porodica Tuz. Crtica iz turopoljske prošlosti, *Prosvjeta*, 14(1906) 8, str. 258–260.
- Laszowski,** Emilij, *Povijest plem. općine Turopolja*, 1, Zagreb 1910.
- Laszowski,** Emilij, *Sutinsko i Poznanovec*, Zagreb 1943.
- Lolić,** Tatjana, Lukavec: Zaštitna arheološka istraživanja, u: *Lukavec, katalog izložbe*, Velika Gorica, 2003.
- Lozok,** Josip, Slavonski Šamac (općina), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2. Zagreb 2005., str. 57.
- Maček,** Pavao, Rod Mrnjavčevića, gospodara Brezovice: 1524.–1663., prikaz rodoslavlja, *Tkalčić*, 19(2015), str. 7–100.
- Maček,** Pavao, **Jurković,** Ivan, Rodoslov Berislavića Vrhričkih i Malomlačkih (od 15. do 18. stoljeća), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48(2006), str. 285–341.
- Matković Mikulčić,** Katja, **Cvetnić,** Ratko, **Klemenčić,** Mladen (ur.), *Turopoljski leksikon*, Zagreb 2021.
- Mažuranić,** Vladimir, »tur«, u: *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, 2. Zagreb 1975 (pretisak iz 1908–22).
- Pálosfalvi,** Tamás, *The Noble Elite in the County of Kőrös (Križevci) 1400–1526*, Budapest, 2014.
- Patafta,** Daniel, Protuformacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Podravina*, 4(2005) 8, str. 19–38.
- Pavičić,** Stjepan, »Čiče«, *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb 1942., str. 300–301.
- Pavleš,** Ranko, Pokušaji prikaza koprivničkih srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih utvrda, *Podravina*, 9(2010) 17, str. 53–85.
- Pintarić,** Tatjana, rimsko razdoblje, »rimske prometnice«, *Turopoljski leksikon*, Zagreb 2021., str. 509.
- Pongrac,** Tin, »Kušević, Aurek«, *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb 2013., str. 456–457.
- Rački,** Franjo, Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine*, 4(1872), str. 201–229.
- Radauš,** Tatjana, »Hennyngh«, *Hrvatski biografski leksikon*, 5. Zagreb 2002., str. 519–520.
- Radauš,** Tatjana, »Erdődy, Petar II.«, *Hrvatski biografski leksikon*, 4. Zagreb 1998., str. 68–69.

- Razum**, Stjepan, Samoborski kraj u srednjem vijeku, u: *Samobor* (monografija), Samobor 2011., str. 181–188.
- Regan**, Krešimir, Plemički grad Veliki Kalnik, *Kaj*, 37(2004) 3, str. 83–104.
- Regan**, Krešimir, Gorjani – srednjovjekovno sjelo plemićke obitelji Gorjanski, *Scrinia Slavonica*, 6(2006) 1, str. 127–159.
- Regan**, Krešimir, *Srednjovjekovne i renesansne utvrde Hrvatskog zagorja*, Donja Stubica 2017.
- Regan**, Krešimir, »malomlačko vlastelinstvo«, *Turopoljski leksikon*, Zagreb 2021., str. 368.
- Rožić**, Ivan, *Povijest plemenite općine turopoljske. Odabrana poglavlja*, Velika Gorica 2020.
- Sekulić-Gvozdanović**, Sena, Srednjovjekovni burg – jezgra urbanizma kasnije Virovitice, u: *Virovitički zbornik 1234–1984.*, Virovitica 1984., str. 339–344.
- Sekulić Gvozdanović**, Sena, *Crkve tvrđave u Hrvatskoj*, Zagreb 1994.
- Skok**, Petar, »tur«, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, 3. Zagreb 1973., str. 524.
- Smičiklas**, Tade (ur.), *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 7., Zagreb 1909.
- Sremić**, Domagoj, Uzroci izbijanja Prve posavske bune (1653.–1659.) i uloga Ivana Zakmardija u njezinu dokumentiranju, *Cris*, 12(2010) 1, str. 188–194.
- Stipišić**, Jakov, **Šamšalović**, Miljen, Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije: nastavak – do smrti Matije Korvina, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 3(1960), str. 563–643.
- Szabo**, Gjuro, *Sredovječni gradovi u Hrvatske i Slavoniji*, Zagreb 1920.
- Šišić**, Ferdo (ur.), *Hrvatski saborski spisi*, 4. Zagreb 1917., str. 318.
- Švab**, Mladen, »Alapić«, *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb 1983., str. 50.
- Tkalac**, Krunoslav, Kaštel Kostroman, *Županjski zbornik*, 5. Županja 1971, str. 103–106.
- Tkalčec**, Tatjana, *Arheološka slika obrambenog sustava srednjovjekovne Slavonije* (doktorska disertacija), Zagreb 2008.
- Tkalčec**, Tatjana, *Srednjovjekovna gradišta u Hrvatskoj* (magistarski rad), Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2004., str. 236–250.
- Tomičić**, Željko, Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih (*Újlaki*), *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 20(2003), str. 131–150.
- Tomečak**, Krešimir, *Iz prošlosti Stupnika*, Stupnik 1996.
- Vučetić**, Ratko, Prilog razvoju i tipologiji kurija u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Međunarodni znanstveno-stručni skup Dvorci i ljetnikovci. Kulturno nasljeđe kao pokretač gospodarskog razvoja* (zbornik radova), Zagreb 2006., str. 415–425.

MREŽNI IZVORI

- Europe in the XVIII. century**; <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=163%2C165&bbox=1795893.6229044052%2C5732904.551786591%2C1803456.1113903697%2C5735293.208920504> (pristupljeno 5. IV. 2021).
- Europe in the XVIII. century**; <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=163%2C165&bbox=1812458.5518276496%2C5721644.786381196%2C1816239.796070632%2C5722839.114948152> (pristupljeno 11. III. 2021).
- Europe in the XIX. century**; <https://mapire.eu/en/map/europe-19century-secondsurvey/?bbox=1792770.787572011%2C5731421.741924533%2C1797316.402097845%2C5732854.93620488&layers=158%2C164> (pristupljeno 4. III. 2021)

Habsburg Empire - Cadastral maps (XIX. century); <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=3&bbox=1812230.056268208%2C5722452.01031667%2C1814120.678389699%2C5723049.174600149> (pristupljeno 11. III. 2021).

Habsburg Empire - Cadastral maps (XIX. century); <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1812469.3142571214%2C5722354.987058023%2C1814359.9363786124%2C5722952.151341502> (pristupljeno 11. III. 2021).

<https://geportal.dgu.hr/> (pristupljeno 11. III. 2021).

THE FORTRESSES OF TUROPOLJE

Dubravka Latinčić

Catholic University of Croatia, Zagreb

latincic.d@gmail.com

Krešimir Regan

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography, Zagreb

kresimir.regan@gmail.com

ABSTRACT: This paper examines the defensive complexes and buildings that were built during the high and late middle ages in Turopolje, the historical-geographical region between the right bank of the Sava River in the northeast, the Sisak Posavina region in the southeast, the Pokuplje region in the south, the Vukomerić Hills in the southwest, and approximately the Samobor-Žumberak region in the northwest. Although historical sources testify to the existence of dozens of fortresses, in this paper we examine only those that have been preserved in the field, fully or as ruins, and those whose appearance can be reconstructed on the basis of old sketches or photos. Most of the mentioned fortresses have been preserved only in archaeological strata, and are distinguishable only through changes in the topography. Lukavec is an exception, and is also the only fully preserved fortress in the entire examined area, although it was extensively rebuilt in the Baroque and Neoclassical periods.

Keywords: Turopolje; castrum; *kaštel* (fort, quadrangular castle); middle ages; early modern period

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje-Nekomercijalno
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Sadržaj smijete umnožavati, distribuirati, priopćavati
javnosti i prerađivati ga, uz obvezno navođenje autorstva, te ga koristiti samo u nekomercijalne svrhe.